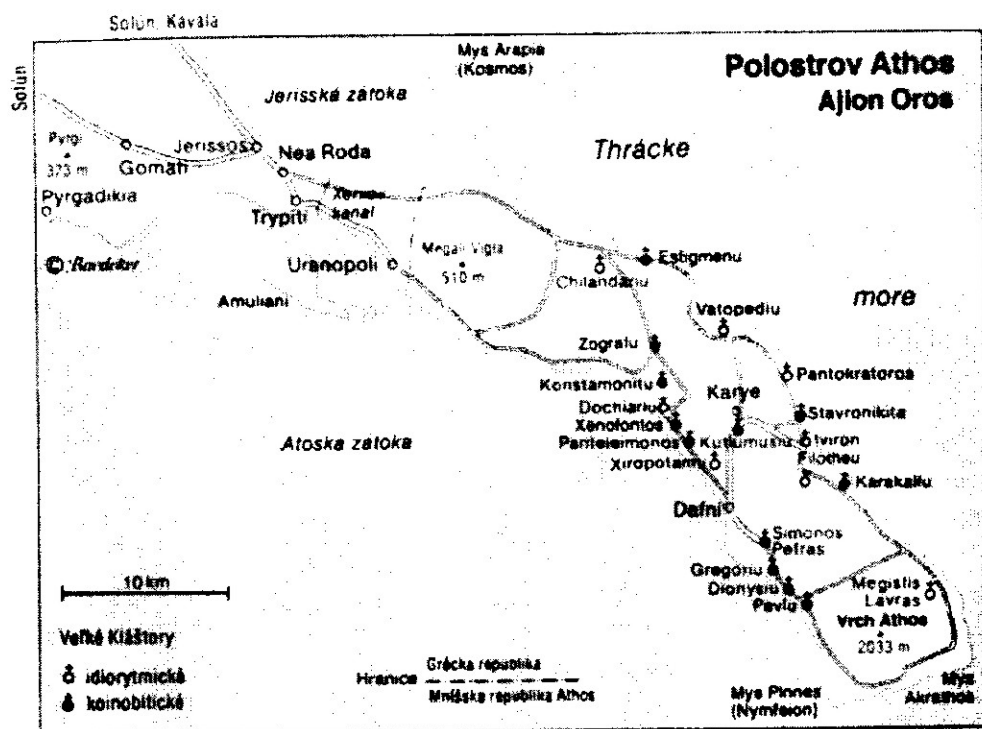

OBR. 9: Mníšsky štát Athos (podľa Baedeker Grécko 1992)

Príchod na územie mníšskeho štátu je možný len od mora a po predchádzajúcom súhlase úradov v Aténach a Solúne. Vstup je povolený len mužom starším ako 21 rokov. Od r. 1045 tu totiž platí absolútny zákaz vstupu žien, detí a eunuchov (platí to dokonca aj o živočíchoch ženského pohlavia). **Sergijev Posad** (v r. 1930-1991 Zagorsk) je najvýznamnejším pútnickým centrom v Rusku. Leží 100 km severovýchodne od Moskvy. Jeho vznik súvisí s aktivitami mnícha Sergeja z Radoneže, ktorý tu v r. 1330 začal viesť pustovnícky život. Založil Trojicko-sergijevskú lavru, ktorá sa stala symbolom národnej identity Rusov po mongolských nájazdoch. Sakrálné mesto sa sformovalo v 15. - 18. storočí. Tvorí ju súbor kláštorov. Hlavným objektom kultu je kópia ikony sv. Trojice (originál je v Treťiakovskej galérii v Moskve). Pútnici navštevujú hrob sv. Sergeja. Trojický sobor je zároveň sídlom ruskej pravoslávnej cirkvi. **Počajov** je pútnické centrum na západnej Ukrajine. Jeho počiatky siahajú do 12. stor., keď sa tu v r. 1198 zjavila Panna Mária. Materiálnou stopou zjavenia je kamenný odtlačok. Spod skaly vyviera prameň vody s liečivými účinkami. Hlavné púte sa konajú 28. augusta. Ďalšími pútnickými centrami, spätými s mariánskym kultom, sú **Kyjev**

(Pečerská lavra), **Vladimír** a grécky ostrov **Tinos**. V súvislosti s púťami do pustovni sa v pravoslávii uplatnil najmä Solovecký kláštor na ostrove v Bielom mori, kde kon. 19. stor. prichádzalo ročne 1 mil. pútnikov. V Bulharsku si získal podobnú pozíciu **Rilský kláštor** v pohorí Rila (Jackowski a kol., 1999).

5.2.3.4. Organizácia

Pravoslávie nemá centrálnu organizáciu. Najvyšším stupňom samostatnosti a samosprávnosti cirkvi je *autokefalita*. Autokefálna cirkev sama rozhoduje o tom, koho postaví na svoje čelo. Nepodlieha právomoci inej cirkvi. Autokefalita sa cirkvi priznáva po uznaní duchovnej a liturgickej zrelosti zo strany dovedy nadriadenej cirkvi a potvrdením zo strany ostatných autokefálnych cirkví. Nižším stupňom samostatnosti je *autonómia*. Základnou organizačnou jednotkou vnútri autokefálnych cirkví sú diecézy (*eparchie*). Správcom eparchie je biskup. Procedúry výberu biskupa sú odlišné v jednotlivých autokefálnych cirkvách. Odlišné sú aj právomoci *synody* - občasného alebo permanentného zasadnutia všetkých biskupov v rámci danej cirkvi. Eparchie sa členia na menšie administratívne útvary (arcidekanáty) a farnosti (Filipi, 1998).

Východné kresťanstvo sa stalo kolískou mníšstva. Mníšstvo sa v pravoslávii vyvíjalo iným smerom ako v katolicizme. Nie je organizované do rozličných rádov a reholí s pevnými organizačnými štruktúrami a špecializovanými úlohami. Každá mníšska obec, či už mužská alebo ženská, je v pravoslávnej cirkvi nezávislou a samostatnou jednotkou, jurisdikčne podliehajúcou miestnemu biskupovi alebo patriarchovi. Jednotlivé kláštory majú vlastné pravidlá kláštorného života, hoci väčšina z nich vychádza z baziliánskeho modelu. Išlo o model, ktorý vytvoril Bazil Veľký (329-376), ktorý zmiernil anachorétsky prvok tým, že zdôraznil potrebu spoločného života v kláštornej komunite (koinóbion). Pravoslávne mníšstvo je v porovnaní s katolíckym menej aktívne a menej angažované vo vzťahu k vonkajšiemu svetu. Sústreďuje sa skôr na meditáciu, bohoslužbu, asketický život a cirkevné umenie (ikonomaľba, liturgický spev). Základnou jednotkou pravoslávneho koinobitského mníšstva je kláštor (monastyr), kým voľnejšia kolónia pustovníkov (eremitov) sa nazýva *lavra*. V ruskom prostredí sa však lavra používa na označenie významného kláštora (Filipi, 1998).

5.2.4. Protestantizmus

Protestantizmus zahŕňa kresťanské cirkvi a spoločenstvá, ktoré väčšinou vzišli priamo z európskej reformácie 16. stor. alebo na ňu nepriamo nadväzujú. Reformáciu je potrebné chápať ako široký a mnohotvárný prúd obnovy západného kresťanstva, ktorý bol jednak reakciou na úpadok v stredovekej západnej cirkvi a jednak výsledkom

nového poznania o samotných základoch kresťanskej viery. Reformácia prebiehala paralelne s európskym humanistickým hnutím a výrazne sa ň opierala. Cieľom reformácie nebolo zakladanie alternatívnych cirkví, ale premena existujúcej cirkvi. Ukázalo sa však, že táto premena musela byť natoľko veľká, že schodnejšie sa stalo budovanie nových cirkevných štruktúr (Filipi, 1998).

Na tomto mieste však treba upozorniť na vnútornú heterogenitu protestantizmu z hľadiska reformácie. Znamená to, že niektoré protestantské cirkvi nie sú priamo naviazané na európsku reformáciu. Vznikli na báze protestu a snáh o osamostatnenie spod jurisdikcie iných cirkví. Jedným z príkladov vnútornej heterogenity je anglikánska cirkev, ktorej jedna časť (tzv. high church) je prakticky nereformovaná a druhá časť (tzv. low church) je významne reformáciou modifikovaná a jej charakter sa bližšie k prebudeneckým cirkvám. Príkladom cirkvi, ktorej vznik bol iniciovaný protestom, je Československá cirkev husitská.

K protestantizmu sa hlási 333 913 tis. obyvateľov, t.j. 5,7 % svetovej populácie. Niekedy sa za súčasť protestantizmu považujú aj ostatné kresťanské religie. V tomto prípade by počet protestantov činil 630 309 tis. ľudí, čiže 10,8 % svetovej populácie a 33,3 % všetkých kresťanov. Protestantizmus sa vyskytuje na všetkých svetadieloch. Najvýznamnejšie postavenie má v Severnej Amerike (31,5 %) a Austrálii a Oceánii (21,5 %). Významné zastúpenie má v Európe (11,8 %) a Afrike (11,5 %). Pomerne málo je zastúpený v Latinskej Amerike (3 %) a Ázii (1,3 %).

Ku krajinám s vysokým zastúpením protestantov (nad 85 % z celkového počtu obyvateľov) patria Antigua a Barbuda, Dánsko, Fínsko, Grónsko, Island, Nórsko, Švédsko a Tuvalu. Protestanti tvoria väčšinu obyvateľstva (nad 50 % z celkového počtu obyvateľov) v štátoch a politických útvaroch: Bahamy, Barbados, Bermudy, Francúzska Polynézia, Jamajka, Malawi, Namíbia, Nauru, Nový Zéland, Juhoafrická republika, Samoa, St. Kitts a Nevis, St. Vincent a Grenadiny, Šalamúnove ostrovy, Svazijsko, Tahiti, Tonga, USA, Veľká Británia a Vanuatu.

5.2.4.1. Vývoj

Protestantizmus vznikol v 16. stor. v dôsledku reformačného hnutia. Reformácia sa presadzovala ťažko a darilo sa jej v regiónoch, kde si získala priazeň politickej vrchnosti. Od snemu v Augsburgu v r. 1555 platila zásada *cuius regio eius religio*, podľa ktorej o cirkevnej príslušnosti poddaných rozhodoval ten, kto na danom území vládol. Z týchto dôvodov nebola reformácia jednotným hnutím, ale od prvopočiatkov bola reprezentovaná viacerými prúdmi a sprevádzaná vznikom mnohých cirkevných útvarov viazaných na konkrétny geografický priestor. Generalizovane možno od prvopočiatkov vo vývine protestantizmu identifikovať štyri prúdy - luteranizmus, kalvinizmus, anabaptizmus a anglikanizmus.

Luteranizmus: Za počiatok európskej reformácie sa považuje vystúpenie Martina Luthera (1483-1546) 31. októbra 1517, ktorý na dverách witemberského chrámu zverejnil 95 výpovedí proti odpustkom. Podľa Luthera starosť o spásu človeka neleží v rukách cirkvi, ale je výlučne v rukách Božích. Ospravedlnenie hriechov nastáva podľa Luthera skrz vieru v Božiu milosť a nie skrz dobré skutky, čím sa v základoch otriasol celý dovtedajší systém predpisovania záslužných skutkov a distribúcie odpustkov. V r. 1530 bolo na ríšskom sneme v Augsburgu prijaté vyznanie viery (Confessio Augustana), ktoré pripravil Filip Melancthon. Katolícka cirkev naň reagovala odmietnutím augsburského vierovyznania (Confutatio), čím bola roztržka v cirkvi zavŕšená (Filipi, 1998). Postupne sa začali formovať jednotlivé luteránske cirkvi s vlastnými bohoslužobnými poriadkami, katechizmami a organizáciou. Luteranizmus sa rozšíril najmä v severnej a strednej Európe. Neskôr prenikol do Afriky a na iné svetadiely. V súčasnosti existuje 131 luteránskych cirkví s celkovým počtom 63 mil. členov. O r. 1947 je väčšina z nich sústredená vo *Svetovom luteránskom zväze* so sídlom v Ženeve. K štátom s najvyšším podielom evanjelikov augsburského vyznania (luteránov) patria Island (98 %), Faerské ostrovy (97 %), Dánsko (97 %), Švédsko (97 %), Nórsko (96 %), Fínsko (94 %), Grónsko (80 %), Namíbia (50 %), Nemecko (30 %) a Estónsko (26 %). Z hľadiska absolútneho počtu žije najviac luteránov v Nemecku (14,3 mil.), USA (8,3 mil.), Švédsku (7,6 mil.), Fínsku (4,6 mil.), Dánsku (4,5 mil.), Nórsku (3,8 mil.), Indonézii (2,3 mil.) a Tanzánii (2,2 mil.).

Kalvinizmus: Iným vývojom prešla reformácia vo švajčiarskych a juhonemeckých mestách. Rozvíjala sa na báze učenia Ulricha Zwingliho (1484-1531) a jeho pokračovateľa Jána Kalvína (1509-1564), ktorý v r. 1541 vydal ženevský cirkevný poriadok. Jeho zásluhou sa podarilo v r. 1549 uzavrieť Zürišskú dohodu, čím sa vytvorila spoločná základňa reformačných skupín vo Švajčiarsku. Neskôr, v r. 1566, sa vďaka Bullingerovi podarilo sformulovať druhé helvétske vyznanie (Confessio helvetica posterior), ktoré sa stalo dogmatickou základňou kalvinizmu. Kalvinizmus sa pomerne rýchlo širil do Francúzska (hugenoti), Anglicka (puritáni), Škótska (presbyteriáni), Holandska, Nemecka (Falcko, Hessensko a Lippe), Čiech a Uhorska. V súvislosti s vysťahovalectvom sa kalvinizmus širil v Amerike, južnej Afrike, Ázii. V súčasnosti existuje 215 kalvínskych cirkví, ktoré sú od r. 1875 združené do *Svetovej aliancie reformovaných cirkví* so sídlom v Ženeve. Reformované cirkvi majú okolo 75 mil. členov. Ku krajinám s najvyšším zastúpením kalvínov patria Švajčiarsko, Holandsko, Veľká Británia (Škótsko), USA, Maďarsko a Nemecko.

Anabaptizmus: Popri luteranizme a kalvinizme bol ďalším prúdom v rámci reformácie anabaptizmus. Išlo o radikálny prúd, opierajúci sa najmä o učenie Thomasa Münzera (1490-1525). Najväčší rozmach zaznamenal anabaptizmus v 20. a 30. rokoch 16. stor. v Nemecku (východné Sasko), Švajčiarsku, Holandsku a na Morave. Anabaptisti boli prenasledovaní katolíckymi, ako aj ostatnými protestantmi. V dôsledku toho sa

mnohí uchýlili do Poľska a na územie južnej Moravy a západného Slovenska (habáni). Časť anabaptistov sa vysťahovala do Ameriky. Na báze anabaptizmu sa sformovali *mennoniti*. Cirkev založil holandský kazateľ Menno Simons v r. 1531. Mennoniti sa neskôr rozštiepili na umiernený a radikálny prúd. V 18. stor. došlo k integrácii roztrieštených skupín. Koncom 18. stor. sa veľká časť mennonitov vysťahovala do Ruska a v 70. rokoch 19. stor. odtiaľ do Severnej Ameriky. V súčasnosti najviac mennonitských obcí existuje v USA, Kanade, Nemecku, Holandsku, Rusku, Brazílii, Paraguayi a Chile. Celkove majú 0,5 mil. členov. Osobitným útvarom sú *amiši* - reprezentanti bigotnej mennonitskej sekty, žijúci v juhovýchodnom Ohio a priľahlej časti Pennsylvánie. Za ďalších pokračovateľov anabaptizmu sú považovaní *hutteriti*. Sektu založil v r. 1528 Jacob Hutter. Jej členovia žili v uzavretých komunitách založených na kolektívnom vlastníctve a bratstve (hutteritské dvory). Z dôvodov prenasledovania sa presídlili do Tirolska, na Moravu a západné Slovensko (habáni), neskôr do Sedmohradska a na Ukrajinu. V 19. stor. sa hromadne usídlili v USA (Južnej Dakote), kde založili vlastné kolónie (brüderhof). Neskôr sa rozšírili do iných štátov USA, Kanady a najnovšie i do Japonska (Szöllös, 1998).

Anglikanizmus: Vznikol v Anglicku počas vlády Henricha VIII., ktorý v r. 1534 vyňal cirkev spod zvrchovanosti pápeža a podriadil ju svojej autorite. Impulzom pre túto udalosť bol vzdor voči pápežovi za to, že odmietol zrušiť platnosť jeho manželstva. Za vlády jeho nástupcov Eduarda VI. a Alžbety I. vypracovala anglikánska cirkev, pod vedením canterburského arcibiskupa Thomasa Cranmera, svoju vlastnú náuku, ktorá stojí na rozhraní medzi katolicizmom a luteranizmom. Neskôr sa v rámci anglikanizmu sformoval prúd puritánov (priali si dôkladnejšiu očistu anglikánskej cirkvi od katolíckych črt), ktorých učenie našlo výraz vo westminsterskej konfesii. Po r. 1658 sa však anglikanizmus vrátil k pôvodnej "strednej" ceste. Postupne sa širil do ostatných území Britskej koruny, hoci snahy, aby sa stal oficiálnym náboženstvom všetkých poddaných, nikdy neboli úplne úspešné. V súčasnosti anglikanizmus reprezentuje 29 samostatných cirkví alebo provincií, rozmiestnených na teritóriu niekdajšieho koloniálneho vplyvu Veľkej Británie. Počet anglikánov sa odhaduje na 70 miliónov (Filipi, 1998). Ku krajinám s majoritným zastúpením anglikánov patria Veľká Británia (60 % obyvateľstva - Anglicko, Wales a Severné Írsko) a Antigua a Barbuda (75 % populácie). Veľkú časť obyvateľstva tvoria anglikáni v Barbadose, Bermudách, Bahamách, Kanade, Novom Zélande, Austrálii a Ugande. V USA je štátom s najvyšším podielom anglikánov Rhode Island.

Postupom času došlo v rámci protestantizmu k ďalšiemu štiepeniu. Napríklad v prostredí talianskych humanistov v Taliansku, Švajčiarsku a Španielsku sa sformovali *unitári*. Išlo o kresťanské antitrinitárske hnutie, ktoré (podobne ako arianizmus) odmietalo dogmu o Božej trojedinosti (učenie o sv. Trojici) a božskú podstatu Ježiša Krista. Krista považovali za človeka, ktorý sa priblížil k Bohu a bol ním poverený

vykonať spasenie. Duch Svätý je považovaný za Božiu silu. Hnutie založili v 16. stor. španielsky právnik, teológ a lekár Miguel Servet (1509 al. 1511-1553) a talianski učitelia Juraj Blandrata a Laelius Socinus (1525-1562). Pred prenasledovaním (rímskokatolíckmi i kalvínmi) v západnej Európe sa unitári uchýlili do Poľska, Uhorska a Sedmohradska. V Poľsku sa odčlenili unitári od kalvinizmu na synode v r. 1565 v Piotrkove. Neskôr sa na ich čelo postavil Faustus Socinus (1539-1594), podľa ktorého sa nazývali *sociniáni*. Rozšírili sa aj na územie Litvy, Bieloruska a Ukrajiny. V r. 1658 boli z Poľska vyhnaní a usadili sa v Nemecku, Holandsku a Anglicku. V Sedmohradsku bol vodcom unitárov Dávid Ferenc a ich centrom bol Cluj (Koložvár). V r. 1568 sa im podarilo získať štatút štátom recipovanej konfesie a pretrvali aj počas rekatolizačného obdobia. Dodnes sa vyskytujú v rumunských dištriktoch Cluj, Harghita a Covasna. V 18. stor. založil unitárske hnutie vo Veľkej Británii Theophilus Lindsey a v 19. stor. vzniklo silné unitárske hnutie v USA. Tam sa jeho hlavným predstaviteľom stal William Channing (1780-1842), ktorý v r. 1825 založil Americké unitárske združenie. V 19. stor. sa unitárske hnutie zaradilo do prúdov modernizmu a liberalizmu v protestantizme. Dodnes sa zachovalo v Anglicku a USA (Čierny 1949, Hrabal 1998).

Na ďalšie štiepenie protestantizmu mali následne vplyv viaceré hnutia, reagujúce na jeho vývoj. Išlo predovšetkým o puritánov v rámci anglikanizmu, pietistov v rámci luteranizmu a prebudenecké hnutia v rámci európskeho protestantizmu. Na báze puritánskeho hnutia v anglikanizme vznikli:

Náboženská spoločnosť priateľov (kvakeri) - vznikla v 17. stor. na pôde anglikanizmu, pričom vychádzala z jeho puritánskeho smeru. Pri jeho vzniku sa uplatnili aj mysticko-spiritualistické vplyvy (prítomné najmä v skupinách hľadačov - tzv. seekers, ktorí odmietali vonkajšie prejavy viery a v mystickej odovzdanosti očakávali priame pôsobenie Ducha Svätého). Z obavy pred klerikalizmom sa kvakeri (Deti svetla) priklonili ku kongregacionalistickému systému organizácie cirkvi. Zakladateľom spoločnosti bol George Fox (1624-1691). Z Anglicka sa kvakerské hnutie rozšírilo do severnej Európy, Ameriky a Západnej Indie. V USA sa ako kvakerský štát profilovala Pennsylvánia. V súčasnosti pôsobia kvakeri okrem Pennsylvánie a iných oblastí USA aj v Nemecku, Holandsku, Škandinávii a vo východnej Afrike. Spoločnosť má asi 200 tis. členov a rovnaký počet priaznivcov.

Darbisti (Plymouthskí bratia) - sú spoločenstvom, ktoré založil v r. 1831 anglikánsky farár John Nelson Darby (1800-1882) v anglickom meste Plymouth. Koncom 30. rokov 19. stor. sa hnutie rozšírilo do Francúzska, Švajčiarska a Nemecka. Ich učenie je ovplyvnené kalvinizmom a anglikánskym puritanizmom. Krst nepovažujú za nutný k spaseniu. V súčasnosti majú okolo 700 tis. vyznávačov v rozličných autonómnych organizačných jednotkách. Vyskytujú sa vo Veľkej Británii, Holandsku, Nemecku,

Švajčiarsku, USA, Burkine Faso, Česku i na Slovensku. U nás pôsobia pod názvom Kresťanské zbory.

Baptizmus - vznikol na pôde anglikanizmu začiatkom 17. storočia. Jeho historická súvislosť s anabaptistickým hnutím je stále predmetom sporov cirkevných historikov. Väčšina z nich sa prikláňa k myšlienke, že okrem krstu skupiny okolo Johna Smitha v mennonitskom zbore v Amsterdame, neexistuje medzi anabaptizmom a baptizmom priama historická nadväznosť (Szöllös, 1998). Vo väčšej miere baptizmus nadviazal na hnutie puritánov. Dôraz začal klásť na uvedomelú a aktívnu vieru. Baptisti preto neuznávajú krst detí, ale krst spájajú s uvedomelým osobným vyznaním a záväzkom viery po dosiahnutí dospelosti. Prvý baptistický zbor založil v r. 1609 v Amsterdame anglikánsky kazateľ John Smith (1554-1612), v r. 1610 vznikol aj zbor v Londýne. Baptisti si v 17. stor. získali významné postavenie v Anglicku. S kolonizátormi sa baptizmus dostal do Ameriky. Veľký rozmach zaznamenal baptizmus s rozvojom prebudeneckých hnutí. V tomto období sa rozšíril z britských ostrovov do Nemecka a potom ďalej na východ do Poľska, Rumunska a Ruska a na sever do Dánska a Švédska. Misionárskou aktivitou sa dostal aj do ostatných častí sveta, najmä Afriky, Latinkej Ameriky a Ázie. V súčasnosti sa k baptizmu hlási asi 40 mil. ľudí, z toho najviac v USA (33,1 mil. - najmä štáty Mississippi, Alabama a Georgia). Početní sú i v Indii (1,5 mil.), Brazílii (1,1 mil.), Nigérii (1 mil.), Konžskej demokratickej republike (720 tis.), Kórei (650 tis.). Z hľadiska podielu na celkovom obyvateľstve majú baptisti najvýznamnejšie zastúpenie na Bahamách (32 %), v USA (12,1 %), Tanzánii (5,3 %), Rwande (4,7 %), Kórei (2,8 %) a Libérii (2,2 %). V Európe žije najviac baptistov v Nemecku, Veľkej Británii, Rusku a na Ukrajine. Vrcholným orgánom baptistického hnutia je Svetová aliancia baptistov.

Kongregacionalizmus vznikol v anglickom prostredí ako hnutie usilujúce o dôkladnejšiu reformáciu na britských ostrovoch. Vieroučne vychádza z kalvinizmu a anglikánskeho puritanizmu. Požadoval nezávislosť jednotlivých obcí a odmietal monarchiu. Kongregacionalisti (nazývaní aj independenti) boli nútení opustiť Anglicko, v ktorom boli prenasledovaní. Uchýlili sa do Holandska a v r. 1620 do Severnej Ameriky, kde vytvorili komunity (ako Otcovia pútnici, ktorí priplávali na lodi Mayflower do štátu Massachusetts a založili mesto Plymouth). Kongregacionalisti sa neskôr rozšírili do iných častí sveta, pričom na mnohých miestach sa spojili s kalvinistickými cirkvami (presbyteriánmi). V súčasnosti je vo svete evidovaných asi 1,2 mil. členov kongregacionalistických zborov.

Presbyteriáni - sú jednou z vetiev anglikánskeho puritanizmu, ktorá sa opierala o westminsterské vyznanie viery a kalvinizmus. Boli prívrženci demokratickej voľby cirkevných predstaviteľov a na rozdiel od kongregacionalistov pripúšťali dohodu s panovníkom. Neuznávali však cirkevnú hierarchiu. Koncom 17. stor. sa sformovali

do samostatnej cirkvi, ktorá bola aktívna v Anglicku, Škótsku a USA. Od r. 1875 sú presbyteriáni začlenení do Celosvetovej aliancie reformovaných cirkví.

V rámci európskych reformačných cirkví sa v 17. - 18. stor. postupne reformačný dynamizmus vytratil a bol nahradený cirkevnickou zvykovosťou a strnulým lipnutím na princípoch pravého učenia. Na tieto trendy reagovalo nápravné hnutie - **pietizmus**. Pietisti si od hnutia sľubovali oživenie reformačného kresťanstva, pričom zdôrazňovali osobnú zbožnosť, biblické štúdium, modlitebné spoločenstvá a intenzifikáciu vzájomných kontaktov. Vyzdvihli úlohu laikov a dali podnet k misijným a evanjelizačným snahám a k rozvoju diakonickej a výchovno-vzdelávacej práce. Pietizmus sa spravidla prejavil ako hnutie v rámci existujúcich cirkví, kde vytváral krúžky intenzívnej zbožnosti a biblického štúdia. Napriek tomu prispel pietizmus aj ku vzniku nových cirkevných útvarov (Filipi, 1998):

Jednota bratská (Unitas fratrum) - vznikla z potomkov niekdajšej Jednoty českých bratov - exulantov zo severnej Moravy, ktorí v r. 1722 našli útočisko na pozemkoch grófa Zinzendorfa v Hornej Lužici. Tu založili kolóniu Ochranov (Herrnhut), kde sa pokúsili vybudovať spoločenstvo spoločnej zbožnosti. Z Ochranova podnikali misionárske aktivity (Grónsko, stredná Amerika), neskôr aj do českých krajín a Afriky. V súčasnosti cirkev pôsobí pod rozličnými názvami. V Česku používa názov Jednota bratská. V anglofónnom prostredí používa názov Moravian Church. Okrem Česka sa vyskytuje v Karibskej oblasti, Strednej Amerike (Kostarika, Nikaragua, Honduras), v Suriname, Guayane, Jamajke, USA, a Tanzánii. Má okolo 600 tis. členov.

Dankeri - Cirkev bratov je iným príkladom cirkevného útvaru, ktorý vzišiel z pietistického hnutia. Zakladateľom cirkvi bol Alexander Mack (1679-1735), ktorý v r. 1708 sústredil okolo seba prvý zbor veriacich v Nemecku. Vyznačovali sa prísnu disciplínou, pacifizmom a odmietaním účasti vo verejnom živote. Neskôr sa presídlili do Severnej Ameriky, kde založili mesto Germantown, ležiace neďaleko Memphisu v štáte Tennessee. Rozšírili sa na západe USA, najmä v Kalifornii. V súčasnosti majú 175 tis. členov.

Prebudenecké (evanjelikálne) hnutia predstavujú pomerne heterogénny konglomerát obrodných hnutí, ktorých vlna sa prejavila v európskom protestantizme v 2. pol. 18. stor. a 1. pol. 19. storočia. V mnohých prípadoch prebudenecké hnutia nadviazali na pietizmus, v mnohých si vybrali vlastnú cestu. K charakteristickým črtám prebudeneckých hnutí patrili (Filipi, 1998, s. 154):

- presun ťažiska náboženskej istoty na zážitok vnútornej premeny (obrátenie, znovuzrodenie), ktorý je jednoznačnou verifikáciou pravdy a správnosti viery,
- dôraz na posvätenie - ako trvalú a samostatnú etapu cesty ku spásu. Posvätenie môže mať viacero podôb - striedmy a morálny život, prejavy náboženského entuziazmu a iniciatíva v oblasti sociálnych projektov.

- c) rozmach misií a evanjelizačných aktivít s dôrazom na ľudové kazateľstvo, pričom išlo ako o vonkajšie misie (práca s neveriacimi v zámorí), ako aj o vnútorné misie (práca s deťmi, mládežou, sociálne ústavy).
- d) spoločenstvá znovuzrodených nerešpektovali hranice tradičných cirkví a etnické hranice, sú vedome nadkonfesijné a medzinárodné. Tu je možné zaregistrovať vznik novodobého ekumenizmu.

Pod vplyvom prebudeneckých hnutí sa takto formovali nové cirkevné útvary. Ich vznik súvisel predovšetkým s tým, že často sa im nedarilo realizovať svoje aktivity v rámci existujúcich cirkevných štruktúr, ktoré boli skôr prekážkou prebudeneckých snáh (Filipi, 1998). K novým útvarom sa zaradili:

Metodizmus - stal sa typickým prejavom prebudenectva na pôde anglikanizmu. Jeho počiatky sa spájajú so snahami anglikánskych duchovných, bratov Johna Wesleya (1703-1791) a Charlesa Wesleya (1707-1788) a ich spolupracovníka Georga Whitefielda (1714-1770) o metodické budovanie (odtiaľ metodizmus) osobnej zbožnosti prostredníctvom modlitebných krúžkov. Pôvodne nemalo toto hnutie separatistické ciele, avšak pre obtiaže, ktorým muselo čeliť, došlo k jeho vyčleneniu ako samostatnej cirkvi. Prvá metodistická cirkev vznikla v r. 1784 v USA. K veľkému rozmachu metodizmu došlo v 19. stor., keď sa šíril v celom svete. V súčasnosti pod koordináciu Svetovej metodistickej rady patrí 62 cirkví s 50 mil. členov. Najsilnejšie pozície má metodizmus v USA, Veľkej Británii, Kanade, Nemecku, Austrálii a Juhoafrickej republike. V niektorých krajinách sa metodistické cirkvi spojili s inými protestantskými cirkvami - napr. v južnej Indii (1947), severnej Austrálii (1956), Kongu (1970), Pakistane (1970), Taliansku (1979).

Armáda spásy (salutisti) má svoj pôvod v anglickom metodizme. Jej zakladateľom bol metodistický kazateľ Wiliam Booth (1829-1912), ktorý so svojou manželkou Catharinou rozvinul svojráznu evanjelizačnú stratégiu, opierajúcu sa o vojenské organizačné princípy. Jej cieľom je šírenie evanjelia a sociálna pomoc sociálne slabým vrstvám spoločnosti (bezdomovci, alkoholicy, prostitútky, narkomani, kriminálnici). Armáda spásy má svoje útvary v mnohých krajinách na všetkých svetadieloch. Má 220 tis. dôstojníkov a 1 mil. vojakov v 82 krajinách sveta. Vyrádza viac ako 3 tis. sociálnych zariadení a škôl.

Pentekostalizmus - turičnicke (letničné) hnutia a cirkvi: jeho vznik súvisel jednak s radikalizáciou prebudeneckých motívov, ako aj s pôsobením ďalších faktorov. Korene turičnickeho hnutia siahajú do konca 19. stor. a súvisia s hnutím za posvätenie v americkom metodizme. Jeho vyznávači zdôrazňovali osobné obrodenie Duchom Svätým, pričom prijatie Ducha Svätého je zvláštnou charizmatickou skúsenosťou (často spojenou s glosóliou, prorokovaním alebo charizmatickým vyzdravením). Prvé turičnicke zbory vznikli v USA zač. 20. stor., pričom za rozhodujúci okamih sa považuje

je zhromaždenie pod vedením kazateľa Williama Seymoura (1870-1922) v r. 1906. Hnutie sa zakrátko v USA etablovalo v dvoch cirkvách - Božia cirkev a Božie zhromaždenie. Na tomto mieste je potrebné v súlade s S. Frankielovou (1999, s. 80) povedať, že turičnicíky prúd sa stal populárnym aj v mnohých katolíckych komunitách (hispanoamerických) a v 60. a 70. rokoch 20. stor. prenikol do stredných vrstiev v rímskokatolíckej cirkvi. Presný súčasný počet turičnicích cirkví na svete nie je možné určiť pre ich neustály vývoj a pomerne nejasné vymedzenie voči ostatným cirkvám. Pentekostalizmus je totiž vedome nadkonfesijný, čím by sa v podstate ani nemal zaraďovať k protestantizmu. K známejším turičnicíckym sektám patria napr. päťdesiatnici, ktorí sa sformovali v r. 1905 v USA a neskôr sa cez Finsko šírili najmä v Rusku, Ukrajine a Bielorusku a inde vo svete. Na africkom kontinente turičnicie cirkvi často splyývajú s tzv. africkými nezávislými cirkvami (napr. kimbanguisti). Počet vyznávačov pentekostalizmu sa odhaduje na 35 mil. Na Slovensku sa k turičnicíckym cirkvám zaradila Apoštolská cirkev. Koordinátnym orgánom cirkvi je Svetová turičnicícka konferencia (Filipi, 1998, Hrabal, 1998).

V 19. a 20. storočí dosiahol štiepenie a formovanie nových cirkví a náboženských spoločností obrovské rozmery. Jednotlivé útvary často vznikali, zanikali, štiepili sa a následne sa spájali. Faktory, ktoré tento vývoj determinovali boli veľmi rozmanité. Často išlo o malicherné spory a osobné pohnútky. Z významnejších činiteľov je možné okrem evanjelikálnych hnutí uviesť dva motívy:

- snaha o návrat apoštolského kresťanstva v jeho pôvodnej podobe, ktorá by nebola deformovaná neskorším vývojom,
- eschatologické a apokalyptické motívy - prejavujúce sa očakávaním zásadného zlomu, konca dejín a príchodu Božieho kráľovstva.

Proces diferenciacie, integrácie a kryštalizácie náboženských útvarov trvá až do súčasnosti a najvýraznejšie sa prejavuje v Afrike. Mnohé útvary sa vieroučne od protestantizmu a celého kresťanstva dost' vzdialili a nadobudli synkretický charakter. Z uvedených dôvodov nie je možné podať ich kompletný prehľad a ani táto príručka takúto ambíciu nemá. Podáme tu len výber významnejších hnutí, cirkví a náboženských spoločností.

Campbelliti - Učenci Kristovi: išlo pôvodne o viacero hnutí v americkom protestantizme v 19. stor., ktorých spoločným znakom bola nespokojnosť s roztrieštenosťou kresťanstva do mnohých denominácií. Najväčšiu váhu si získali dve hnutia vedené Thomasom Campbellom (1763-1854) a Bartonom W. Stoneom (1772-1844). V r. 1832 sa tieto hnutia spojili do Kresťanskej cirkvi - Učeníkov Kristových. Cieľom bolo vytvoriť jednotnú kresťanskú cirkev. Okrem USA (najviac Tennessee, Arkansas, Alabama, Oklahoma a Texas) sa cirkev rozšírila do Kanady, Veľkej Británie, Latinskej Ameriky, Afriky a Austrálie. V r. 1906 sa cirkev rozdelila na konzervatívnu Kresťan-

skú cirkev a liberálnejších Učienikov Kristových. V súčasnosti sa k nim hlási asi 2 mil. ľudí.

Novoapoštolská cirkev - Katolícko-apoštolské zbory: ich vznik spadá do 30. rokov 19. stor. a viaže sa na pôsobenie londýnskeho kazateľa škótskej presbyteriálnej cirkvi Edwarda Irvinga (1792-1834). Išlo o snahu obnovenia apoštolského kresťanstva v jeho pôvodných formách a všeobecnosti (katolicite). Bol obnovený úrad charizmatických prorokov, ktorí zvolili dvanásť apoštolov. Ti v r. 1836 vykonali neúspešnú celosvetovú misijnú akciu. Po sporoch a smrti posledného apoštola v r. 1901 sa katolícko-apoštolské zbory prestali rozvíjať. Spory dali impulz na vznik Novoapoštolskej cirkvi v Nemecku, ktorá prevzala veľkú časť ideí a ktorá obsadzuje úrad apoštolov novou voľbou. Oproti iným protestantským denomináciám majú tretiu sviatosť - tzv. Sväté zapečatenie - spočívajúce v prijímaní darov Ducha Svätého. V súčasnosti sa k novoapoštolskej cirkvi hlási 10 mil. veriacich, združených v 55 tis. obciach v 190 krajinách sveta.

Adventisti: ide o najvýznamnejšiu a najpočetnejšiu cirkev, ktorá vznikla na báze apokalyptického očakávania v 1. pol. 19. stor. v USA. Zakladateľom adventizmu bol baptistický farmár a kazateľ William Miller (1782-1849), ktorý na základe analýzy Biblie určil presný dátum druhého Kristovho príchodu (pripadal na r. 1843). Po tom, čo sa príchod Krista neuskutočnil, sa doktrína adventizmu modifikovala a podľa nej žijeme v období posledného súdu, ktorý prebieha zatiaľ latentne. Adventisti sa rozdelili na dva prúdy: adventistov prvého dňa - svätia nedeľu a adventistov siedmeho dňa - svätia sobotu. Oba prúdy sa členia na celý rad cirkví. Z USA (Nebrasky) sa adventizmus rozšíril do Európy a neskôr do Austrálie, Oceánie a ďalších častí sveta a dnes sa vyskytuje v 190 štátoch. Celkový počet adventistov sa odhaduje na 4 mil. osôb.

Swedenborgiáni - sú vyznávači učenia švédskoho šľachtica a syna luteránskeho biskupa Emanuela Swedenborga (1688-1772), ktorý sa usiloval o vznik nového náboženstva, ktorého náplňou by bolo objasňovať ľudstvu skutočnú podstatu druhého príchodu Krista. Zaoberal sa ezoterickými výkladmi biblických textov. Jeho kresťansko-teozofické učenie neuznávalo telesné vzkriesenie, predestináciu ani učenie o najsvätejšej Trojici. Na báze jeho učenia sa sformovala Nová cirkev a Cirkev nového Jeruzalema. Swedenborgiáni sa vyskytujú v škandinávskych krajinách, Anglicku, Nemecku, Rakúsku a Juhoafrickej republike. Ich počet sa odhaduje na 100 tis. osôb.

5.2.4.2. Doktrína

Podľa ucelenú charakteristiku doktríny protestantizmu je, vzhľadom na jeho značnú heterogenitu, prakticky nemožné. Pri charakteristike doktríny sa preto opierame o luteranizmus a kalvinizmus ako dominantné smery protestantizmu. Základným pra-

meňom dogmatiky protestantizmu je *Biblia*. Bibliu tvorí Stará zmluva a Nová zmluva (protestanti uprednostňujú termín zmluva pred termínom zákon). Protestanti neuznávajú za súčasť Biblie starozákonné apokryfy (katolíci ich nazývajú deuterokanonické knihy). Považujú Písmo sväté za jediný prameň viery, teda neuznávajú tradíciu ani dogmy, ktoré sa k nej viažu. Protestantizmus odmieta kult svätých a kult Panny Márie a orientuje sa výlučne na kult najsvätejšej Trojice. V eschatológii protestantizmus odmieta učenie o očistci, argumentujúc nemožnosťou pomoci zomretým prostredníctvom odpustkov. Kľúčové je učenie o ospravedlnení hriechov vierou. Každý jednotlivec stojí obnažený pred Bohom, nechránený cirkevnou inštitúciou, a prijíma ospravedľujúcu milosť aktom svojej viery. V tejto súvislosti sú určité rozdiely medzi luteranizmom a kalvinizmom. Aj kalvinizmus vychádza zo zvrchovanej a z ľudskej strany ničím nepodmienenej Božej milosti, ktorá ospravedľuje hriešneho človeka bez akejkoľvek jeho zásluhy. Kalvinizmus však rozvíjal úvahu o závažných dôsledkoch prijatého ospravedlnenia. Podľa kalvinizmu sú dobré skutky vďačnou odozvou a nie predpokladom milosti. Pre kalvinizmus je príznačné učenie o dvojitej predestinácii, podľa ktorého je jedna skupina ľudí predurčená k spásu a druhá k zatrateniu.

Veľké rozdiely medzi protestantizmom a katolicizmom sú v oblasti ekleziológie. Protestantizmus neuznáva primát pápeža a cirkevnú hierarchiu. Pri výstavbe cirkvi hrá podstatnú úlohu zvestovanie Božieho slova. Protestantské cirkvi nepoznajú učiteľský úrad, zverený jednotlivcovi. Aktuálny výklad konfesií a katechizmov sa realizuje spoločnou poradou. Protestantské cirkvi nezavazujú kňazov a kazateľov celibátom a ponechávajú ho v obyčajných životných situáciách. Protestantizmus takto vrátil dôstojnosť nielen manželstvu a rodine, ale aj práci v svetskom povolání, čím položil základy nového vzťahu k práci vo všednom zamestnaní (katolicizmus v stredoveku užíval pojem povolanie len pre povolanie k životu v duchovnom stave alebo rehoľnom spoločenstve). Podľa protestantizmu nie kláštor, chrám a sviatostný mechanizmus, ale rodina, občianske zamestnanie a svetský poriadok sú domovským prostredím kresťana (Filipi, 1998).

5.2.4.3. Kult

V kulte protestantizmu majú ústredné postavenie služby Božie. Luteranizmus v bohoslužobnej reforme eliminoval to, čo bolo v rozpore s reformačným chápaním evanjelia. Najdôležitejšou časťou bohoslužby sa stalo zvestovanie Božieho slova na základe Písma svätého. Zdôraznila sa účasť ľudu na bohoslužbe tým, že sa konala v národnom, teda ľudu zrozumiteľnom, jazyku. Oproti omši bola z bohoslužby eliminovaná opakovaná obeta Ježiša Krista a eucharistická modlitba. Adoračný rozmer bohoslužby je zastúpený prevažne spoločným spevom žalmov. Protestantizmus však nevyžaduje liturgickú uniformitu, čo viedlo k uplatňovaniu rozmanitých foriem bo-

hoslužieb. Luteranizmus bol v reforme kultu zdržanlivejší ako kalvinizmus. Zachovaná bola štruktúra cirkevného roka s mnohými sviatkami. V chrámoch zostali zachované oltáre (už v podstate nefunkčné), obrazy, sochy, sviece. Kalvinizmus realizoval bohoslužobnú reformu radikálnejšie. Rešpekt k cirkevnému roku sa obmedzuje len na hlavné sviatky (Vianoce, veľkonočné sviatky a Turíce). Priestory pre bohoslužby sú väčšinou jednoduché a strohé, bez oltárov, sviec a obrazov. Anglikánska liturgia si zachovala mnoho katolíckych elementov so zohľadnením kultu starovekých a stredovekých svätcov.

Protestantizmus uznáva len dve sviatosti - Krst a Večeru Pánovu s odôvodnením, že obe sviatosti boli ustanovené Kristom. Rozdiely medzi luteranizmom a kalvinizmom sú v chápaní spôsobu Kristovej prítomnosti pri Večeri Pánovej. Luteranizmus má sklon spájať Kristovu prítomnosť so sviatostnými živlami (chlebom a vínom) tesnejšie ako kalvinizmus. Luteranizmus odmieta transsubstanciáciu, ale rovnako odmieta kalvínsky názor, že živly sú iba podobnosťou a zobrazením neprítomného Krista. Kristus je podľa luteranizmu prítomný pri Večeri Pánovej v živloch, pod živlami a so živlami (Filipi, 1998). Na rozdiel od katolicizmu sa v protestantizme presadilo prijímanie pod obidvoma spôsobmi pre všetkých veriacich, nielen pre kňazov (Filipi, 1998).

Z ďalších kultových praktík sa v protestantizme ujali spoločné a osobné modlitby. Veľmi rozšírené je samostatné štúdium Biblie. Na druhej strane sa v protestantizme nestretávame s púťami.

5.2.4.4. Organizácia

Protestantizmus vykazuje veľké odlišnosti v učení o cirkvi v porovnaní s katolicizmom. Luteranizmus za základné znaky pravej cirkvi považuje dva: cirkev je spoločenstvo veriacich (svätých), v spoločenstve sa čisto zvestuje evanjelium a riadne sa vysluhujú sviatosti. Cirkev je tu teda vymedzená aktuálne a dynamicky - je to konkrétne zhromaždenie ľudí a nie ústav, inštitúcia, či hierarchická štruktúra. Odmietnutím kanonického poriadku sa pred protestantskými cirkvami otvorili možnosti vytvoriť si takú organizačnú podobu, aká najlepšie zodpovedala ich potrebám, dobovej a miestnej situácii.

V luteranizme sa spočiatku presadil konzistoriálny typ cirkevného zriadenia. Cirkev riadil a spravoval výbor, vymenovaný príslušnou vrchnosťou. Neskôr sa, v súvislosti s migráciou obyvateľstva medzi jednotlivými religiózne nerovnorodými územnými celkami, tento model ukázal ako nefunkčný. Vo väčšine prípadov bol nahradený systémom s prvkami episkopálneho a presbyteriálne-synodálneho zriadenia. Úrad ordinovanej služby je v luteranizme funkčne viazaný na zvestovanie evanjelia a vysluhovanie sviatostí. Ordinácia je však pozbavená sviatostnej povahy. Úrad biskupa

nie je zásadne nadriadený kňazovi alebo kazateľovi. Bez biskupov môže cirkev existovať. Presbyteriálno-synodálny systém má aj Jednota bratská.

Cirkvi kalvinistického typu sa od prvopočiatkov budovali na princípoch presbyteriálneho a synodálneho zriadenia. Na čele miestnej obce stojí vedľa voleného pastora (rára) i volené presbyterstvo (staršovstvo), zložené s osvedčených laikov. Na vyšších úrovniach patria rozhodovacie právomoci kolektívnym orgánom volených delegátov, ktoré najmenej z polovice tvoria laici. V ordinovanej službe sa v kalvinizme uplatňujú štyri typy: presbyter, pastor, doktor (učiteľ) a diakon.

Kongregacionalisti postavili svoju organizáciu na princípe, že bohoslužobne zhromaždená obec je cirkvou v plnom slova zmysle a je nezávislá na vyšších inštanciách cirkevnej a štátnej moci. Podlieha jedine Kristovi. Cirkevné zriadenie kongregačného typu sa neobmedzilo len na kongregacionalizmus, ale osvojili si ho aj iné cirkvi - napríklad baptisti a dankeri.

Organizačná štruktúra anglikanizmu sa opiera o princípy episkopálneho zriadenia. Jednotlivé diecézy na čele s biskupom sa združujú do provincií na čele s arcibiskupom. V Anglicku sú dve provincie - Canterbury s 27 a York s 11 diecézami. Cirkvi ležiace mimo Anglicka majú buď postavenie samostatných provincií, ktoré jurisdikčne rovnako podliehajú materskej cirkvi, alebo majú pozíciu samostatných cirkví. Historický vývojom je daný štátny charakter anglikánskej cirkvi v Anglicku. Značná časť biskupov je členom Hornej snemovne britského parlamentu, biskupi sú menovaní premiérom, canterburský arcibiskup korunuje panovníka, uznesenia synody podliehajú schváleniu panovníkom. Ostatné anglikánske cirkvi žiadne podobné väzby k svojmu štátom nemajú (Filipi, 1998).

Organizačná štruktúra metodizmu je odvodená od konexionalistických princípov. Jednotlivé zložky a útvary sú navzájom prepojené tak, aby bolo možné uskutočniť zverenú povnosť jedných za druhých v maximálne možnej miere. Miestny zbor je združením jednotlivých skupín (pre evanjelizáciu, službu, pastiersku starostlivosť a pod.). Táto línia pokračuje v systéme odstupňovaných konferencií (okrskových, dištriktálnych, regionálnych, národných, výročných, centrálnych a generálnych).

Organizácia Armády spásy sa opiera o vojenské princípy. Všetky funkcie sú prístupné mužom i ženám. Na čele celosvetovej organizácie je generál, volený najvyššou radou teritoriálnych veliteľov. Pomáha mu poradná rada a náčelník štábu. Národné jednoty sa následne delia na divízie, do ktorých sú združené miestne zbory a príslušné zariadenia.

Niektoré cirkvi sa dôsledne rozišli s organizovaným a inštitucionálnym cirkevníctvom. Nevedú si ani záznamy o svojich členoch - napríklad darbisti (Filipi, 1998).

5.2.5. *Kresťanské nezávislé cirkvi*

Ku kresťanským nezávislým cirkvám zaraďujeme tie náboženské hnutia, ktoré sa odvolávajú na Ježiša Krista, avšak sú len v malej miere viazané na protestantizmus, či iné vetvy kresťanstva. Tieto cirkvi sa rozvíjajú najmä v Afrike. Stretnúť sa s nimi možno aj v Latinskej Amerike, Oceánii, na Filipínach a v USA (Malherbe, 1995). Charakteristickou črtou týchto nezávislých cirkví je ich rôznorodosť. Ich počet sa odhaduje na niekoľko tisíc, pričom viaceré sú efemérnym javom a ich existencia netrvá ani rok. Podľa Malherbeho (1995) je najviac týchto cirkví v Juhoafrickej republike (155), Nigérii (111) a Keni (78) a patrí k nim okolo 14,9 % obyvateľov Afriky. Malherbe (1995) rozlíšil tri veľké prúdy v rámci kresťanských nezávislých cirkví:

- cirkvi späté s niektorým druhom (afrického) nacionalizmu,
- cirkvi späté s osobou svojho zakladateľa, uznávaného za proroka,
- cirkvi s dominanciou liečiteľských praktík prostredníctvom modlitieb.

Cirkvi prvého typu sa rozvíjajú predovšetkým v anglofónnych oblastiach subsaharskej Afriky, najmä v Juhoafrickej republike. Niektoré sa odvolávajú na Etiópiu, ktorá je symbolom africkej krajiny so starou kultúrou, ktorá odolávala kolonizačným vplyvom. Tieto cirkvi kladú dôraz na sociálny a politický zápas, usilujúc sa o priznanie novej hodnoty tradičným africkým kultovým praktikám, ktoré je možné zosúladiť s kresťanstvom. Inou skupinou v rámci tohto typu sú tzv. sionské cirkvi, ktorých vznik iniciovali negroidní pastori v USA, túžiaci vtlčiť svojim cirkvám výraznejšie africké zafarbenie. Predstavitelia týchto cirkví prirovnávajú černošské obyvateľstvo k hebrejskému ľudu a vracajú sa k niektorým starozákonným praktikám (polygamia). Cirkvi druhého typu sú často krátkodobým javom a ich existencia končí smrťou zakladateľa. K príkladom tohto typu cirkví patria kimbanguizmus (Konžská demokratická republika, Kongo, Angola, Zambia, Stredoafriická republika) a harrizmus (Ghana, Libéria, Pobrežie slonoviny a Burkina Faso). Posledná skupina cirkví je pomerne podobná turičnickým cirkvám. Rozvinula sa v anglofónnych regiónoch západnej Afriky (Nigéria, Togo, Benin, Ghana). K najznámejším príkladom patrí Cirkev cherubínov a serafínov a Cirkev Aladura (Malherbe, 1995).

Z mimoafrických cirkví je ešte potrebné spomenúť Iglešia ni Kristo na Filipínach, ktorá má 4 mil. vyznávačov. V Európe sme zaznamenali taktiež vznik kresťanských nezávislých cirkví. Príkladom z nášho územia je Československá cirkev husitská, ktorá vznikla v r. 1920 ako Československá cirkev. V súčasnosti je však chápaná ako protestantská cirkev.

5.3. **Islam**

Islam je najmladšie svetové náboženstvo. Je to monoteistický religiózny systém, ktorého vznik sa viaže na oblasť Blízkeho Východu. V súčasnosti sa k islamu hlási 1 147,5 mil. ľudí, t.j. 19,6 % svetového obyvateľstva. Je druhým najvýznamnejším náboženstvom na svete podľa počtu vyznávačov. Najvyššie zastúpenie má v Afrike, kde sa k nemu hlási až 40,4 % obyvateľov. V Ázii je islam najvýznamnejším náboženstvom, hoci jeho podiel je len 22,7 %, čo svedčí o vysokom stupni diverzifikácie religióznej štruktúry obyvateľstva tohto svetadielu. V Ázii pritom žije až 70 % všetkých moslimov. V Európe dosahuje podiel islamského obyvateľstva 4,3 %. Pomerne malý význam má islam v Severnej Amerike (1,3 %), Austrálii a Oceánii (0,8 %) a Latinskej Amerike (0,3 %). Islamskými regiónmi sú najmä severná Afrika, juhozápadná, stredná a juhovýchodná Ázia a sčasti juhovýchodná Európa. Z rýdzo islamských krajín (podiel moslimov nad 98 %) je možné spomenúť z Ázie - Irán, Saudskú Arábiu, Afganistan, Jemen, Omán, Maledívy, Turecko, Tadžikistan a Katar, z Afriky - Alžírsko, Maroko, Somálsko, Tunisko, Mauretániu, Komory a Líbyu. V Európe majú výraznejšie zastúpenie moslimov Albánsko, Bosna a Hercegovina, Kosovo a Macedónsko (albánska menšina). Z hľadiska základných islamských smerov je dominantný sunnizmus (89 % moslimov). Menej početná skupina vyznáva šiizmus (10,6 %) a najmenšia skupina sa hlási k charidžizmu (0,4 %).

štát	počet moslimov (tis.)
Indonézia	170 310
Pakistan	136 000
Bangladéš	106 050
India	103 000
Turecko	62 410
Irán	60 790
Egypt	53 730
Nigéria	47 720
Čína	37 108
Alžírsko	27 000

Prameň: www.adherents.com

Tabuľka č. 8: Štáty s najvyšším počtom moslimov

Vývoj

Zakladateľom islamu bol prorok Muhammad ibn Abdallah ibn al-Muttalib, v Európe známy ako Mohamed (asi 570-632), pochádzajúci z mekkánskeho kmeňa Kurajš, tvo-

riaceho jadro obchodnej oligarchie. V ranom detstve stratil oboch rodičov a vyrastal u starého otca a neskôr u strýka. Vo veku 25 rokov sa oženil s bohatou vdovou Chad-ídžou, s ktorou mal štyri dcéry (Zajnab, Ruqajja, Fatima a Umm Kulthúm) a žil s ňou až do jej smrti v r. 619. Vo veku 40 rokov začal Mohamed navštevovať jaskyňu na hore Hira neďaleko Mekky, kde sa modlil a rozjímal. V r. 610 sa mu tu zjavil archanjel Gabriel, ktorý mu kázal opakovať to, čo počuje. Tieto zjavenia dostali neskôr názov *Korán* (= to, čo je určené k recitácii). V nasledujúcom období Mohamed získaval priaznivcov zjaveného učenia medzi príbuznými a priateľmi. Učenie hojne prijímali príslušníci nižších sociálnych vrstiev. Toto pokojné počiatkové obdobie sa skončilo v r. 614, keď začal Mohamed výraznejšie vystupovať na verejnosti a počet vyznávačov islamu sa rýchle zvyšoval. Dostal sa do konfliktu s mekkánskou obchodnou oligarchiou, ktorá cítila ohrozenie pozície Mekky ako tradičného kultového strediska arabských kmeňov, prichádzajúcich tu k Čiernemu kameňu v svätyni Al-Kaba. V r. 622 preto Mohamed opustil Mekku a presídlil sa do osady Jathrib, ktorá dostala nový názov Medina. Emigrácia proroka Mohameda do Mediny (tzv. hidžra) sa stala počiatkom islamského letopočtu. Tu založil *ummu* - moslimskú obec, ktorá sa stala spojením cirkvi a štátu. Mohamed začal organizovať vojenské akcie proti Mekkáncom, ktoré označil ako *džihád* - boj za vieru. V r. 630 sa vrátil triumfálne do Mekky a starým symbolom dal nové významy. Al-Kaba sa stala Domom božím. Mohamedovi sa pomerne úspešne podarilo rozšíriť islam na území Arábie a zjednotiť jednotlivé arabské kmene. Po Mohamedovej smrti sa jeho najbližší druhovia usilovali zabezpečiť plynulé nástupníctvo. Zástupcami proroka sa stali kalifovia (v chronologickom poradí - Abú Bakr, Umar, Uthmán a Alí) (Banek a kol., 1992, Denny, 1999, Müller, 1997).

V období pôsobenia prvých štyroch kalifov (632-661) sa islam rýchle rozšíril po celom Arabskom polostrove a na východ až do Perzie a na územie dnešného Afganistanu. Na severe vplyv islamu siahal do Palestíny, Sýrie a Arménska, na západe do Egypta a severnej Líbye. Preto Alí presunul hlavné mesto z Mediny do Kufy, ktorá mala výhodnejšiu polohu v rámci islamských území. Alí sa stal vodcom významnej frakcie ší'á, ktorej príslušníci tvrdili, že Mohamed si pred smrťou za kalifa vybral Alího, čím neuznávali prvých troch kalifov. Väčšina moslimov (neskôr nazývaných *sunnitmi*) tieto tvrdenia *šiiťov* odmietla. Na konci Alího éry sa umma rozdelila na umajjovcov a šiitov. Do tohto obdobia spadá aj vznik sekty cháridžovcov. Trvalo však ešte dve storočia, kým sa z týchto konfliktov vyvinuli špecifické doktríny. Proces štiepenia pokračoval aj v ďalších storočiach a z vieroučných sporov sa tvorili ďalšie sekty, najmä na strane šiitov (Müller, 1997).

V období vlády umajjovských kalifov s centrom v Damašku (661-750) sa hranice moslimského sveta rozšírili na celé severné pobrežie Afriky a v 8. stor. až na Iberský polostrov, na sever k Ferganskej kotline a Aralskému jazeru v strednej Ázii a na vý-

chode až k rieke Indus. Na území Iraku a v Iránskej vysočine si vplyv udržali šiiti. Ich snahy o opätovné získanie vplyvu boli zastavené v r. 680 porážkou pri Kerbele. V r. 750 po šiitskej vzbure prevzala moc dynastia Abbásovov z Bagdadu. Umajjovci si vplyv udržali len v Andalúzii. V tomto období dosiahla islamská kultúra a veda najväčší rozkvet a bola nositeľkou vtedajšieho civilizačného pokroku. Okrem iného výrazne prispela k rozvoju geografie. Islamská ríša stratila rýdzo arabský charakter a nadobudla kozmopolitné črty. Islamské teritórium sa rozšírilo na niektoré ostrovy v Stredomorí (Sicília, Sardínia, Korzika, Baleáry, Kréta) a na územie severnej Indie. Vplyv bagdadských kalifov začal slabnúť už po r. 900. Prejavilo sa to vznikom viacerých nezávislých kalifátov. Okrem už spomínaného v andalúskej Cordóbe to bol kalifát v egyptskej Káhire. Silnela moc tureckých sultánov a moc dynastií v Ifríqiji (na území Tuniska a Tripolska). Definitívny koniec dynastie Abbásovov prinieslo dobytie Bagdadu Mongolmi v r. 1258 (Denny, 1999). Úrad kalifa bol v r. 1258 prenesený do mamlúckej Káhiry, v r. 1517 do Istanbulu, až napokon v r. 1924 bol zrušený tureckým republikánskym reformátorom Mustafom Kemalom Atatürkcom, ktorý jeho úlohu obmedzil na symbol islamskej spolupatričnosti (Malherbe, 1995).

Inou črtou bol postupný úpadok islamskej kultúry, vedy a vzdelanosti. Viacerí autori sa domnievajú, že príčiny tohto úpadku majú korene vnútri islamského sveta. Za kľúčovú udalosť považujú rozhodnutie bagdadskeho kalifa al-Kádira v r. 1019, ktorý z obavy pred neposlušnosťou intelektuálov a pred výhradami šiitov voči legálnosti sunnitskeho kalifátu nariadil uzavrieť bránu *idžtihádu* (samostatnému úsudku). Zrušil takto právoplatnosť individuálnej intelektuálnej aktivity ako jedného z princípov, s pomocou ktorého je možné zblížovať dogmatickú teóriu s meniacou sa spoločenskou praxou. Týmto rozhodnutím kalif v podstate zamedzil na dlhé storočia právo kritiky a budúcnosť islamu zveril otrockému napodobňovaniu rozhodnutí a postupov najstarších znalcov práva - tzv. *taklidu* (= ustrnulý výklad, konzervativizmus) (Müller, 1997, s. 54).

Pôvodne jednotná Islamská ríša sa síce v r. 1258 rozpadla, avšak šírenie islamu sa nezastavilo. Mongolské výboje vytvorili priaznivé podmienky pre expanziu Turkov, ktorých vplyv rástol od 15. stor., najmä po dobytí Konstantinopolu v r. 1453. Postupne prenikli na Balkán a v 16. - 17. stor. až do strednej Európy. Osmanský vplyv v juhovýchodnej Európe trval až do konca 19. storočia. Na západe, predovšetkým na Iberskom polostrove, bol síce islam vytlačený vďaka úspešne postupujúcej reconquiste, ktorá vyvrcholila v r. 1492 obsadením Granady. Avšak na východe a na juhu expanzia islamu pokračovala. Výraznejšie sa islam začal uplatňovať v severnej Indii už od 12. stor. Veľký význam v rozvoji islamu zohrala ríša mongolských Veľkých Mogulov v r. 1526-1658. V období druhej vlny šírenia islamu úlohu islamských vládcov prevzali islamskí obchodníci a misionári, vďaka ktorým sa islam v 12.-13. stor. rozšíril do Malajzie, Bruneja, Indonézie a južných Filipín. V subsaharskej Afrike prenikal islam

cez Etiópiu a Sudán na východ a z berberských oblastí severnej Afriky na západ. Šírenie islamu sa tu datuje najmä do obdobia od pol. 18. storočia, pričom sa do afrického vnútrozemia dostával prostredníctvom arabských a swahilských obchodníkov. V 20. stor. priniesla misionárska činnosť a migrácia obyvateľstva islam do západnej Európy a do Ameriky (Denny, 1999).

Doktrína

Doktrínu islamu podávajú Korán a Sunna. *Korán* vznikol v r. 610-632 na báze zapisovania učenia, ktoré získal Mohamed tajuplným procesom verbálneho vnuknutia od archanjela Gabriela. V r. 650 bola na príkaz kalifa Uthmana realizovaná konečná redakcia Koránu, ktorý pozostáva zo 114 súr (kapitol), pričom 90 súr pochádza z mekkanského a 24 z medinského obdobia. Súry sú usporiadané zostupne podľa svojej dĺžky. Korán je chápaný ako Božie slovo, a preto je nestvorený a večný. Obsahuje rozmanité texty, ktoré majú dogmatický, etický a právny charakter. *Sunna* (= cesta, pravidlo) je súhrn Mohamedovej tradície, jeho výrokov a skutkov, ktoré sú zachytené v hadísoch. Spočiatku sa táto tradícia odovzdávala ústne, neskôr bola spísaná do podoby rozsiahleho materiálu. Za najlepšie sa považujú zbierky hadísov od al-Bucháriho a Moslima ibn al-Hadžádža. Sunna poskytuje moslimovi konkrétny návod na to, v čo má veriť, čo má robiť, aby zachoval osobitý ráz ummy.

Islam je monoteistické náboženstvo, ktorého základom je viera v jediného Boha Alaha. Alah je zdrojom všetkej moci a spravodlivosti. Počas šiestich dní z ničoho stvoril svet a človeka (Adama). Alah stvoril aj anjelov, ktorí sú nebeskými bytosťami držiacimi Alahov trón a niektorí majú zvláštne poslanie (napr. archanjel Gabriel prenáša Alahove príkazy, Azrail je anjelom smrti, Isráfil oznámi príchod posledného súdu a pod.). Satan (Šajtán) je padlý anjel, ktorý zvädza človeka zhrešiť. Dôležitým elementom islamskej doktríny sú proroci, ktorých Alah vyslal medzi ľuďmi ako učiteľov a sprostredkovateľov zjavenia. Prvých prorokov vyslal Alah k Židom, aby hlásali monoteizmus a šírili učenie medzi ostatnými národmi (Adam, Abrahám, Mojžiš, Jakub, Dávid, Ján Krstiteľ a ďalší). Vzhľadom na to, že Židia sa spreneverili svojmu poslaniu a vyhlásili sa za vyvolený národ, čím zamedzili iným národom prijať pravdivú vieru, vyslal Alah na zem proroka Ježiša. Ten splnil svoje poslanie, avšak kresťania sa odklonili od monoteizmu a vyhlásili Ježiša za Boha, preto Alah vyslal Mohameda ako posledného proroka, ktorý zabezpečil zachovanie monoteizmu a jeho šírenie medzi ostatnými národmi. Dôležitým prvkom islamskej dogmatiky je viera v deň posledného súdu, keď všetci mŕtvi povstanú a ľudstvo sa zhromaždí pred Božou súdnou stolicou. Spravodliví budú spasení a odovzdaní večnej nebeskej blaženosti, neverci budú odsúdení a vrhnutí do pekiel. Poslednou základnou črtou dogmatiky je náuka o riadení prozreteľnosti a predestinácii (predurčení). Ich pôsobenie je pre človeka zahalené tajomstvom,

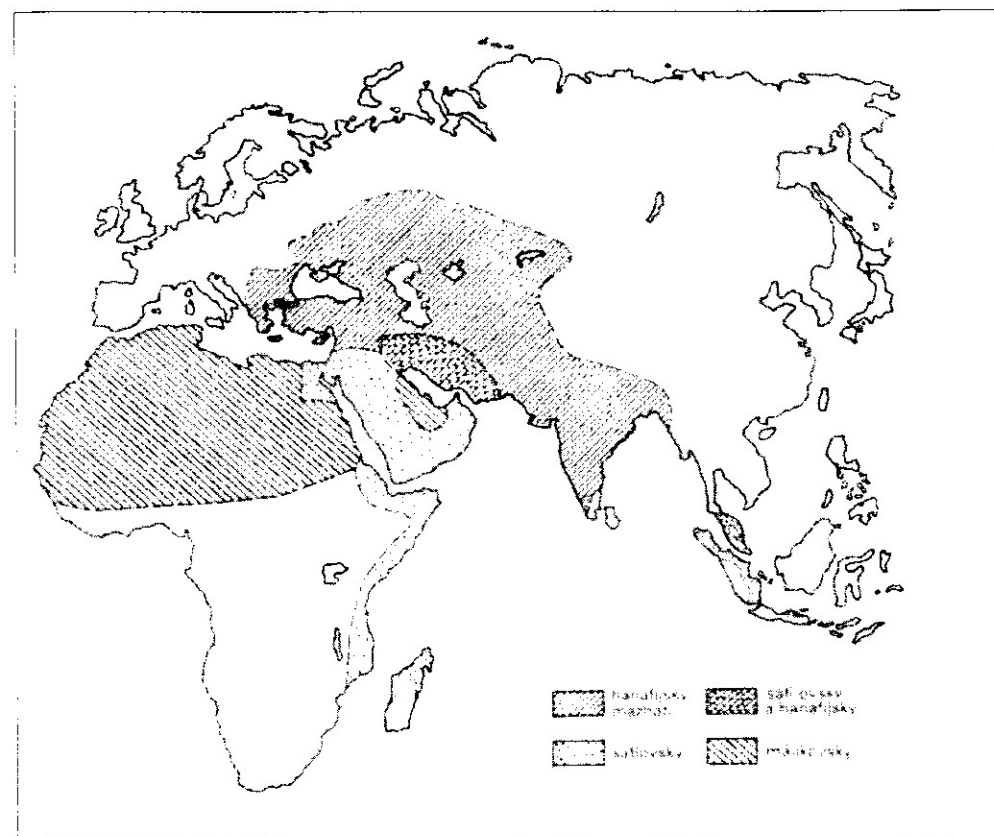
ale ľuďom je daná dostatočná miera slobody a zodpovednosti, aby mohli činiť mravné a duchovné rozhodnutia (Banek a kol., 1992, Denny, 1999). Korán neobsahuje mnoho úvah o stvorení a stavbe sveta. Alah stvoril zem v priebehu dvoch dní, potom na nej umiestnil hory a počas štyroch dní rozdelil potravu medzi všetky živé bytosti. Podľa neskorších vysvetlení bol svet stvorený z ničoho, mocou slova. Nad zemou sa týči nebo a ešte vyššie sa nachádza sedem stupňov raja. Na druhej strane pod zemou sa nachádza šesť pekiel. Svet bol stvorený s cieľom slúžiť človeku a všetko, čo sa v ňom odohráva, sa deje z vôle Alaha (Banek a kol., 1992).

Islamská doktrína sa teda opiera v značnej miere o judaizmus a kresťanstvo a obsahuje vieroučné elementy ďalších religióznych systémov Blízkeho a Stredného Východu (napr. zoroastrizmu a manicheizmu). Markantný je taktiež podiel staroarabských prvkov, napr. implementácia kultu Čierneho kameňa v al-Kabe.

Islam má vo väčšej miere ako ostatné religie charakter právneho systému. Vďaka tomu existuje možnosť regulovania celého života moslima prostredníctvom predpisov, určených prorokom Mohamedom. Systém právnych predpisov sa nazýva *šari'a* (šariát). Šariát sa ako pojem podobá židovskému chápaniu Tóry. Zahŕňa v sebe skutočný zákon, ale zároveň ho presahuje tým, že celú oblasť vzťahov medzi Bohom a ľudstvom chápe ako zmluvný vzťah medzi Pánom a jeho služobníkmi. Ľudia sú Božími služobníkmi a zároveň sú Božími "kalifmi", poverenými dozorom nad správnym dianím vo svete a v dejinách. Keďže Korán a Mohamedovo učenie nebolo možné aplikovať bez formy a metód, došlo k ich vytvoreniu v rámci viacerých škôl islamskej právnej vedy (fikh), ktoré sa objavili v prvých troch storočiach existencie islamu. Vznikli viaceré sunnitské i šiitske školy.

Pre **sunnizmus** je rozhodujúce rešpektovanie tradície (sunna), spojenej s osobou proroka Mohameda. Za svoj ideál považuje sklbenie viery so spoločenskou a ľudskou realitou a snaží sa vtesnať islam do toku ľudských dejín. Sunniti hľadajú v Koráne skôr skrytý zmysel a nie doslovný význam. Sunnitské školy považujú za hlavné zdroje právnej vedy Korán, sunnu, konsenzus obce (ummy) a analogické uvažovanie. K hlavným sunnitským právnym školám patria: hanafitská, málikovská, šáfiovská a hanbalovská škola. *Hanafitská škola* sa uplatňuje najmä v prostredí nearabofónnych moslimov - Turkov, Afgáncov, Pakistancov, Indov, Číňanov. Ide o najotvorenejšiu smer, ponechávajúci veľký priestor individuálnemu úsudku a riešeniu (idžtihád). *Málikovská škola* sa rozšírila najmä v Afrike - horný Egypt, Maghrib, subsaharská Afrika. Kládie dôraz na súhlasnú mienku učencov a pripúšťa zvyky a miestne praktiky späté s poverami. *Šáfiovská škola* sa zachovala v dolnom Egypte, v časti Hidžázu na Arabskom polostrove, vo východnej Afrike, v časti Indie, juhovýchodnej Ázii a na Filipínach. Kládie dôraz na Mohamedovu tradíciu ako zdroj práva a namiesto súhlasu učencov tu hrá dôležitú úlohu konsenzus komunity. *Hanbalovská škola* sa praktizuje

OBR. 10: Rozmiestnenie islamských právnych škôl
(podľa Pavlincovej a kol. 1994, s. 464)

najmä v Saudskej Arábii vo forme wahhábizmu, čo je v podstate reformovaný hanbalizmus z 18. stor. Neodkazuje na žiadnu právnu autoritu. Wahhabizmus obnovil uplatňovanie idžtihádu (samostatného právneho úsudku). Ide o smer mravnej prísnosti a upätej zbožnosti (Müller, 1997, Denny, 1999).

Šiizmus neuznáva prvých troch kalifov za pravoverných nástupcov Mohameda a z tohto dôvodu neuznáva ani tú časť tradície, ktorá sa viaže na ich pôsobenie. Šiiti berú vieru viac emocionálne. Korán chápu doslovne. Kalifát šiiti nahradili imámátom. Imámovia sú potomkovia Alího a Fatimy a reprezentujú neomylných a vynikajúcich vodcov, ktorí jediní sú schopní naučiť veriacich preniknúť do skrytej podstaty vecí. Skrytý imám je v dobe neprítomnosti zastupovaný najvyššími duchovnými (mudžtahidami), z čoho vyplýva nadradený vzťah šiitskeho duchovenstva k svetskej moci. Otázka, kto z početných potomkov je skrytým imámom, viedla k vzniku mnohých

šiitských siekt. Dvomi najhlavnejšími sektami sú imámiti a izmailiti. *Imámiti* (tiež nazývaní dvanásťníci) veria, že línia imámov sa zastavila u dvanásteho v poradí Mohameda al-Mahdiho, ktorý záhadne zmizol v r. 878. Tento skrytý imám zostáva podľa nich prítomný v srdci veriacich a na konci historického času ľudstva sa vráti a ustanoví vládu Boha nad pozemským svetom. *Izmailiti* sa stotožňujú s imámimi s postupnosťou imámov po šiesteho Džafara. Na miesto siedmeho však nekladú Músu, ale Izmaíla. Delia sa na dve vetvy. Mustalíci (bohorovia) sa vyskytujú v Indii (Bombaj a okolie). Nizarijci (chodzasovia) sa vyskytujú v Indii, Pakistane, Tadžikistane, Sýrii, Libanone, Egypte, Keni a Tanzánii (Malherbe, 1995). K ďalším šiitským sektám patria alaviti, zajdovci a drúzovia. *Alaviti* (vyznávači nusajrije) sú spoločenstvo extrémnych šiitov so synkretickým charakterom dogmatiky. Tá zahŕňa elementy astrálnych kultov a kresťanstva. Podľa nich Boh predstavuje nedeliteľnú jednotu trojitého výrazu božskej podstaty, ktorá sa voči pozemskému svetu prejavuje periodickým prevetovaním trojice prorokov - Alího, Mohameda a Salmána al-Fárisiho. Alaviti sa vyskytujú v severnej Sýrii, severnom Libanone, Iraku a Turecku. *Zajdovci* sú najumierenejšou šiitskou sektou, ktorá popiera božský pôvod imámátu a úlohu skrytého imáma. Imáma volia z okruhu znalcov Mohamedovej rodiny. Rozšírení sú v Jemene (Denny, 1999). Špecifickú religióznu skupinu tvoria *Drúzovia*. Ide o mystickú sektu, považovanú za extrémnu vetvu izmailitov. Založená bola v 11. stor. v Egypte. Učenie drúzov je určitou formou ezoterického monizmu, ktorého základnou tézou je, že Boh sa zjavuje stále znova a znova na Zemi v rozličných ľudských podobách (inkarnáciách). Za poslednú z nich je považovaný Hamza. Drúzska vierouka má synkretický charakter a izmailitský základ mieša s niektorými gnostickými, novoplatónskymi, kresťanskými a židovskými prvkami. Spása je podľa drúzov vyhradená iba pre členov drúzskej obce, ktorá je endogamná a udržuje sa neustálymi reinkarnáciami svojich členov. Z tohto dôvodu nemajú drúzovia záujem obracať inovercov na svoju vieru. Drúzovia sa vyskytujú v Libanone, Palestíne a Sýrii (Hrabal a kol., 1998).

V súvislosti s nástupníckymi spormi sa sformovala aj sekta **chárídžitov**, ktorá sa pokladá za útvary stojaci mimo sunnizmu a šiizmu. Sú považovaní za islamských puritánov a moslimov tvrdej línie. Charakterizuje ich neústupčivosť, morálna prísnosť, odvaha a fanatizmus. Neuznávajú šiitsku tézu o božskej podstate imámátu. Držia sa zásady, že hlavou obce môže byť ktorýkoľvek pravoverný moslim a kalifov si volia spomedzi seba. Do súčasnosti sa z tejto sekty zachovala len umiernená vetva *ibádovcov*, vyskytujúca sa v Ománe a na Zanzibare. Vyskytuje sa tiež v berberskom prostredí v Líbyi (Džabal Nafúsa), Tunisku (Džerba), Maroku (Sidžilmasa) a v južnom Alžírsku (Mzab) (Malherbe, 1995, Müller, 1997, Denny, 1999).

Popri oficiálnom, legalizovanom a formálnom islame sa vyvíjal ľudový islam, ktorý medzi človekom a Bohom budoval podstatne citovejšie vzťahy. Ide o mystický islam - súfizmus. **Súfizmus** sa usiloval o iracionálne poznanie pravdy s využitím intuície

a emocionálnych schopností, ktoré je možné dosiahnuť výučbou pod dohľadom skúseného majstra. Väčší rozmach mystického islamu nastal v 10. - 12. stor., keď sa objavili početnejšie *islamské bratstvá*, usadzujúce sa v kláštoroch, ktoré boli pomenované podľa oblasti - ibát, zāvija, chalva, tekkija. Objavujú sa aj ženské rády a vojenské bratstvá. Najznámejšími bratstvami boli Bektašija, Čištija, Chalwatija, Kadirija, Kubrāvija, Mewlewija, Nakšbandija, Rifā'ija, Safawija, Sanúsija, Šadhilija a pod. Neskôr došlo k úpadku vplyvu mystikov. Ich oživenie nastalo v ostatných decéniách 20. stor. v súvislosti s globálnou krízou sekularizmu (napr. Nakšbandija v Turecku) (Müller, 1997, Pavlincová a kol., 1994). V súčasnosti pôsobí vo svete okolo 60 súfijských rádov. Pomerne výrazné aktivity islamských bratstiev (Nakšbandije) sú príznačné pre niektoré regióny v postsovietskom priestore (Turkmenistan, Čečensko, Inguško, Dagestan). Iným príkladom môže byť hnutie murídov s centrom v senegalskej Toube.

V 19. a 20. storočí sa na báze islamu sformovalo mnoho ďalších siekt. Jedným z príkladov je sekta *ahmadija*, ktorá vznikla v 80. rokoch 19. stor. v indickom Pandžábe. Založil ju Mirza Ghulám Ahmad Kadiani, ktorý sa vyhlásil za mahdiho (mohamedánskeho mesiáša) a hlásal synkretické učenie snažiace sa zblížiť islam s hinduizmom a anglikanizmom. Okrem Indie sa sekta rozšírila v Pakistane, Afganistane, Iráne, Egypte a Indonézii. V r. 1914 sa rozdelila na kadiánsky a lahorský smer. Z ďalších siekt je možné uviesť radikálnu moslimskú sektu amerických černochoch - *Hnutie čiernych moslimov* (Black Moslim Movement), založenú v r. 1931 v Chicagu. Vyznačovalo sa politickou orientáciou s rasistickým podtónom a cieľom, aby negroidi ovládli svet. V súčasnosti pôsobí niekoľko vetiev hnutia pod názvom Národ islamu.

Kult

Kult v islame je veľmi jednoduchý. Nevyskytujú sa v ňom žiadne religiózne obrazy a hudba. Zásadný význam má samotná viera, vernosť Alahovi a plnenie piatich základných povinností (filarov). Týchto päť pilierov islamu je záväzných pre každého moslima:

a) *vyznanie viery (šaháda)* - spočíva v opakovaní formulky "Nie je božstvo okrem Boha Alaha. Vyznávam, že Mohamed je posol Boží." Je to akt verejného vyznania viery. Islam je otvorený pre vstup vyznávačov iných religióznych systémov. Aby sa človek stal moslimom, stačí vykonať tento prvý pilier a s úprimným presvedčením vysloviť šahádu. Na druhej strane je islam reštriktívny voči svojim vyznávačom. Moslimské ženy majú zakázané vydávať sa za inovercov. Muži si môžu zobrať príslušníčku iného, ale len monoteistického náboženstva. Deti z takéhoto zväzku sa považujú za moslimov.

- b) *modlitba (salát)* - ide o najčastejšie vykonávaný úkon. Povinnosť modlitby je päťkrát denne a pri iných príležitostiach (napr. zatmenie, pohreb). K modlitbám veriacich vyzývajú muezíni z minaretov. Počas modlitby musí byť moslim v stave rituálnej čistoty (umyté ruky po lakte, nohy, tvár, uši a nosné dierky). Pokiaľ je výraznejšie znečistený (napr. pohlavným stykom alebo kontaktom s nečistou vecou - napr. ošipanými alebo psími slinami) musí vykonať rituálny kúpeľ. Taktiež je dôležité, že sa musí modliť na čistom mieste (napr. koberčeku alebo rohoži) obrátený tvárou smerom k Mekke. Najvýznamnejšia je piatková modlitba na poľudnie, ktorá sa obyčajne odohráva v mešite.
- c) *almužna (zakat)* - je povinnosť poskytnúť almužnu chudobným. Je to akási náboženská daň, ktorá sa odvádza z určitých druhov majetku a je povinná pre všetkých, ktorých majetok presahuje presne stanovené minimum. Almužna sa vyberá vždy koncom roka a slúži na podporu chudobných moslimov, konvertitov, moslimských dlžníkov, pútnikov, vojnových zajatcov.
- d) *pôst (saum)* - majú moslimovia dodržiavať počas pôstneho mesiaca - ramadánu. Je to deviaty z dvanástich lunárnych mesiacov islamského kalendára a trvá 29 alebo 30 dní. Od svitania do súmraku je zakázané jesť, piť, užívať lieky, fajčiť alebo oddávať sa rozkoši. Večer je dovolené jesť a mať pohlavný styk. Moslimovia jedia aj pred svitaním. Povinnosť pôstu sa nevzťahuje na deti, chorých a starých ľudí. Počas ramadánu sa moslimovia snažia pozdvihnúť svoj duchovný a mravný život. Zúčastňujú sa modlitebných zhromaždení. Niektorí strávia v mešite celých 10 posledných dní ramadánu. Na záver pôstu sa koná jeden z dvoch kanonických sviatkov islamského roku - Slávnosť prerušenia pôstu. Konajú sa špeciálne modlitby, ľudia sa stretávajú v rodinách pri osobitných jedlách a posielajú si pozdravy.
- e) *veľká púť (hadždž)* - je povinnosťou, ktorú moslim musí absolvovať aspoň raz za život, hoci nie je celkom obligatórna, ak to moslimovi nedovoľujú finančné alebo iné okolnosti. Na púť do Mekky je určený osobitný mesiac. Počas púte sa moslim dostáva do zvláštneho rituálneho stavu (ihramu), je oddelený od každodenného života. Nesmie mať pohlavný styk, holiť sa, strihať si vlasy alebo ochlpenie, používať voňavku, nosiť drahé šperky, loviť zver ani trhať rastliny. V okolí svätyne al-Kaba dochádza počas púte k rituálnemu opakovaniu prvotných duchovných udalostí (napr. sedemkrát obídu al-Kabu tak, ako to robievali prví vyznávači jedného Boha). Vrcholom púte je rituálne zhromaždenie na planine Arafát pri hore Mílosrdenstva, východne od Mekky, kde mal Mohamed poslednú kázeň na rozlúčku. Rituálne státie začína na poľudnie modlitbou a pokračuje až do večera. Pútnici celé odpoľudnie meditujú, prosia o odpustenie hriechov a zaväzujú sa, že zvyšok života strávia v obnovej a usilovnejšej službe Bohu. Tohto ceremoniálu sa zúčast-

ňujú naraz 3 mil. pútnikov. Po obrade státia prichádza sviatok obetovania. Moslimovia vykonávajú krvavú obeť zvieratá na pamiatku Abrahámovej obety barana. V posledných dňoch púte pútnici postupne vystupujú zo stavu ihramu. Dajú sa ostrihať a oholiť a oblečú si všedné šaty. Pohlavný styk je zakázaný až po záverečné rituály - kameňovanie diabla a rituálne obchádzanie al-Kaby.

Päť filarov tvorí len základnú kosť kultovej praxe moslimov. V individuálnej i všeobecnej rovine existuje veľké množstvo ďalších úkonov, ktoré charakterizujú islamský spôsob života. Jednou z foriem služby Bohu v islame je *džihád*. Ide o usilovanie sa o to, čo sa páči Bohu. Najčastejšie nadobúda podobu ozbrojeného boja proti nepriateľom islamu, teda inovercom. Smrť v tomto boji sa považuje za priamu vstupenku do raja. V kultovom živote sa zdôrazňuje potreba zachovávať čistotu. Od moslima sa požaduje obriezka, epilácia ohanbia a podpazušia, zastrihovanie fúzov a strihanie nechťov. Doporučuje sa používanie voňaviek (aj u mužov). Pred vstupom do mešity sa majú vyhnúť konzumácii cibule a cesnaku. Ženy počas menštruácie nesmú vstupovať do mešity (Denny, 1999, Müller, 1997).

Islam obsahuje aj stravovacie predpisy. Moslimovia môžu konzumovať väčšinu potravín. Zakázané sú však bravčové mäso, krv, alkoholické nápoje, zdochliny a jedlo zasvätené modlám. Musí sa dodržať moslimský spôsob porážky zvierat. Zakázaná je konzumácia morských živočíchov, ktoré sú schopné prežiť na suchu (napr. obojživelníky) (Denny, 1999).

Vzťahy medzi mužom a ženou sa z hľadiska Koránu a beduínskej tradície nezakladajú na rovnocennom partnerstve. Ženy sú podriadené mužom, ktorí nad nimi držia ochrannú, poručnícku a opatrovnícku ruku. Islam toleruje polygamiu, pričom moslim môže mať až štyri manželky. V niektorých konzervatívnych islamských krajinách majú ženy povinnosť zahaľovať sa a nosiť čádor (Irán, Afganistan, Saudská Arábia) (Müller, 1997).

Špecifické kultové obrady sa viažu na jednotlivé štádiá životného cyklu moslimov. Ide o obrady pred počatím, pri a po narodení, pri dospievaní, svadobné a pohrebné obrady. Svadobný obrad je jednoduchý. Ide v podstate o uzavretie zmluvy medzi oboma partnermi. K obradu sa neviaže žiadny špeciálny rituál, zvykom je krátka recitácia z Koránu. Na všetko dohliada vládny úradník. Potom nasleduje svadobná veselica (na Jáve býva jej súčasťou predstavenie tieňového divadla). Pohrebný obrad je taktiež jednoduchý. Telo mŕtveho musí prejsť rituálnou očistou. Nesmie sa balzamovať. Vkladá sa do bieleho rubáša. Pohreb by mal prebehnúť v deň úmrtia. Pochovávať sa nesmie po západe slnka. Pri hrobe sa vykonáva pohrebná modlitba a recituje sa prvá súra Koránu. Telo mŕtveho sa do hrobu umiestňuje tak, aby hlava bola orientovaná k Mekke (Denny, 1999).

Pútnické centrá islamu

Púť je kultová praktika, ktorá je súčasťou piatich pilierov islamu. Moslimovia vykonávajú tri základné typy púti: malá púť (umrah), veľká púť (hadždž) a púť k hrobom moslimských svätcov (ziarah). Prvé dve púte sa viažu na Mekku a okolie, tretí typ sa vykonáva do viacerých pútnických miest.

Umrah je individuálna púť do Mekky, ktorú možno realizovať v ktoromkoľvek období roka, hoci tradícia odporúča jej vykonanie počas ramadánu. Má presne vymedzený poriadok rituálov.

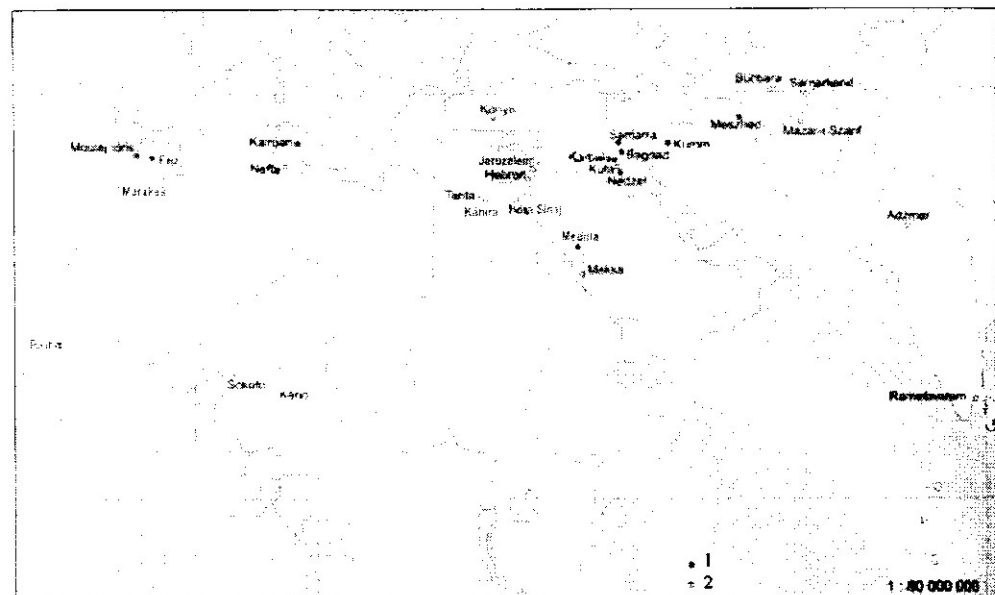
Hadždž je jedným z piatich filarov islamu. Púť sa vykonáva korporatívne v poslednom mesiaci islamského roka (dhu al-hidždža). Začína sa v siedmy deň mesiaca a končí 13. deň mesiaca. Pútnici dodržiavajú presný rituálny poriadok (Jackowski a kol., 1999).

Ziyarah je púť späť s návštevou hrobov a mauzólei (mazarov) islamských svätcov, ktorí sa nazývajú wali (= priateľ Boha). Za svätcov sú považovaní mystici, kalifovia, zakladatelia bratstiev a pod. V severnej Afrike sú wali nazývaní marabutmi. Tento kult marabutov je cudzí ortodoxnému islamu. Najviac je rozšírený v šizme. V 19. stor. bolo známych 50 pútnických centier. Niektoré púte boli považované za rovnocennú náhradu púte do Mekky - napr. púť do Mashhadu v Iráne, tri púte do Kairouanu v Tunisku, či sedem púti do Demaku v Indonézii (Jackowski 1987b). Pútnici tu prichádzajú s cieľom vyprosiť si pomoc Alaha. Pri mazaroch sa zvyknú grupovať derviši (sufistickí mnisi), ktorí sa zaoberajú rozjímaním, veštením a ľudovým liečiteľstvom.

Najvýznamnejšími pútnickými centrami (podľa A. Jackowského a kol., 1999) moslimov sú:

Mekka - leží v Saudskej Arábii. Bola významným religióznym a obchodným strediskom už v predislamskom období. Sídlo sa rozvíjalo v okolí prameňa Zamzam a staroarabského kultovného miesta al-Kaby. V súčasnosti má mesto 400 tis. obyvateľov, pričom plní religióznu, obchodnú a obslužnú funkciu. Pri rozvoji Mekky dôležitú úlohu zohráva susedná Džidda - hlavný saudsokarabský prístav, kde sa nachádza veľké medzinárodné letisko. Svätyňu Al-Kaba vybudovali na nádvorí Veľkej mešity. Je to štvorcová budova zo sivého kameňa s plochou strechou, dĺžkou 13 m, šírkou 12 m a výškou 15 m. Do výklenku na jednej z vonkajších stien (blízko západnej hrany) je umiestnený posvätný Čierny kameň. Pozostáva z niekoľkých kúskov, ktoré sú spojené striebornou obrúčkou. Nádvorie obklopuje múr s 19 bránami a 7 minaretmi. Z vnútornej strany je nádvorie lemované stĺpovou galériou, ktorá je zaklenutá 152 kopulami. Veľká mešita bola postavená v r. 705-715, v r. 1630 bola rekonštruovaná. Do mešity sa zmestí 50 tis. ľudí. V Mekke pútnici navštevujú tiež rodný dom Mohameda, hrob Abu Taliba (otca Aliho) a hlavný cintorín El Maala.

OBR. 11: Pútnické strediská islamu (podľa Jackowského 1999, s. 222).
1 - významnejšie mauzóleá, 2 - pútnické centrá.

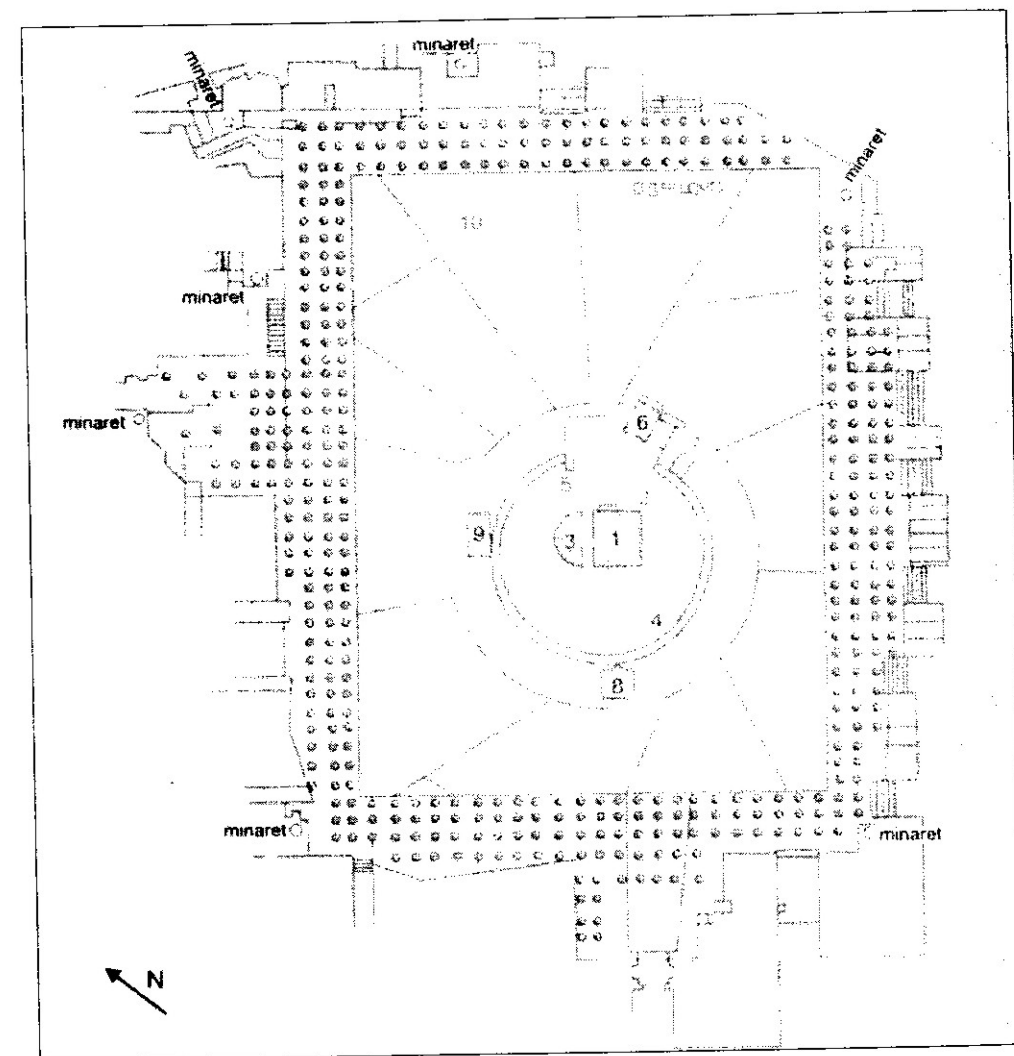

Medina - je druhým významným pútnickým strediskom moslimov. Leží 400 km severne od Mekky. Pôvodne to bola roľnícka osada, ktorá sa od čias Mohameda pretransformovala na mesto s religióznou funkciou. V súčasnosti má okolo 200 tis. obyvateľov. Pútnici tu prichádzajú k hrobom proroka Mohameda, jeho dcéry Fatimy a prvých kalifov Abu Bakra a Umhara, ktoré sú umiestnené v mešite al-Haram. Súčasná podoba mešity pochádza z r. 1481-1487.

Jeruzalem - je tretím najvýznamnejším pútnickým centrom moslimov. Pre pútnikov má význam návšteva mešít Qubbet as-Sachra (mešita Kopula skaly) a al-Aksa. Mešitu Kopula skaly vybudovali v r. 687-692. Podľa islamskej tradície z tohto miesta podnikol Mohamed cestu do siedmeho neba, kde mu Alah určil každodenné povinné modlitby. Tu sa majú odohrať významné udalosti počas dňa posledného súdu. V balustráde obklopujúcej skaly sa nachádza relikviár, v ktorom je uložený vlas z Mohamedovej brady. Mešita al-Aksa je druhá najväčšia mešita v Jeruzaleme, vybudovaná v r. 705-715.

Hebron - je pútnické miesto späté so životom a pôsobením Abraháma. Leží na území palestínskej samosprávy na západnom brehu Jordánu. Pútnici navštevujú Abrahámov hrob (Al-Chalil). V Mauzóleu patriarchov sa nachádzajú taktiež hroby Izáka, Rebečky, Sára, Jakuba a Lei.

OBR. 12: Plán pútnického areálu v Mekke (podľa Jackowského 1999, s. 236)
1. Al-Kaba, 2. Čierny kameň, 3. hrob Izmaila a jeho matky Hagar, 4. prvé oplotenie haramu, 5. Mimbar, 6. studňa Zamzam, 7. hanbalovská musalla, 8. málikovský makam, 9. hanafitský makam, 10. nádvorie

Moulaj Idris je pútnické miesto v Maroku. Nachádza sa tam mauzóleum Moulaja Idrisa - zakladateľa moslimskej dynastie Idrisovcov, ktorá sa zaslúžila o šírenie islamu v berberskom prostredí.

Kairouan je považovaný za štvrté najvýznamnejšie pútnické centrum moslimov. Leží v Tunisku, asi 100 km na juh od hlavného mesta. Nachádza sa tu množstvo mešít (Sidi Ukba, Sidi Sahbi). Pútnici navštevujú najmä mešitu Sidi Sahbi, kde sú uložené tri vlasťy z Mohamedovej brady.

Karbala je najvýznamnejším pútnickým centrom šiitov. Leží v Iraku, asi 80 km juhojuhozápadne od Bagdadu. Pútnici navštevujú v Karbale hrob Husajna - tretieho imáma. Ďalšou významnou svätyňou je hrobka Hassana. Ned'aleko Husajnovho mauzólea sa nachádza jeden z najväčších islamských cintorínov na svete, kde sa pochovávajú moslimovia z celého sveta, pretože byť pochovaný pri hrobkách Husajna a Hassana sa považuje za veľkú česť.

K ďalším významným pútnickým centráram islamu sa radia Nefta v Tunisku, Nedžef, Bagdad a Samarra v Iraku, Kumm a Mashhad v Iráne, Mazari Šarif v Afganistane, Buchar a Samarkand v Uzbekistane, Konya v Turecku, Adžmer a Rauza v Indii (Jakovski a kol., 1999).

Organizácia

Islam nemá vlastné duchovenstvo tak, ako ho poznáme v kresťanstve. Duchovenstvo nie je prostredníkom medzi Bohom a moslimom. Všeobecne platí pre islam jednota duchovného a svetského a neexistuje tu vyhranená dualita štátu a cirkvi. Cirkev v islame ako inštitúcia neexistuje. Islam nemá preto ani hlavu cirkvi, ani cirkevnú hierarchiu. Duchovenstvo sa v islame vyvinulo pod tlakom reality, pretože islam musel reagovať na vývoj súvisiaci s kalifátom. Takto sa vyvinula vrstva duchovných (*ulemov*), všeobecne uznávaných autorít, ktoré mali právo interpretovať a obohacovať doktrínu. Duchovenstvo sa zaoberalo exegézou Koránu a tradícií a systemizáciou šariátu. Pomerne dlhé obdobie v islame dôležitú úlohu hral kalif, čiže zástupca proroka. Bol najvyššou náboženskou autoritou. Od zrušenia kalifátu v r. 1924 v Turecku sa vodcami sunnitských moslimov stali imámovia.

V šiizme má významné postavenie imám, ktorý získava svoju hodnosť Božím predurčením. Stáva sa ním vďaka tajomnej emanácii, ktorá prechádza na neho od Alího. V zmysle tejto doktríny je svetský vládca v šiitskom štáte (napr. v Iráne) len námestníkom imáma a plní funkcie strážcu verejného poriadku. Najvyššou hodnosťou v rámci najznámejších šiitských znalcov právnej náuky (*mudžtahidov*) je ajatolláh. Autorita nositeľa tohto titulu je jednoznačná. Ním vydané právne rozhodnutia sú nezvratné a nie je možné ich posudzovať. Vyšším a ešte vzácnejším vyskytujúcim sa stupňom tohto titulu je ajatolláh al-uzmá (veľký ajatolláh). V období fyzickej neprítomnosti skrytého imáma preberá duchovnú a svetskú moc osoba, nazvaná *fakíh* (uznaný za

najmúdrejšieho), ak nedôjde k zhode na tejto osobe, potom preberá moc skupina veľkých ajatolláhov.

V sunnitskom islame má imám inú pozíciu ako v šiizme. Je to osoba, ktorá vedie piatkovú spoločnú modlitbu v mešite alebo na inom rituálne čistom mieste. Teoreticky môže túto funkciu plniť ktorýkoľvek zbožný moslim, ktorý pozná rituál. Imám je chápaný aj ako synonymum kalifa, teda najvyššieho náboženského vodcu.

Islamská obec sa nazýva umma. Podľa Koránu je ummou každá náboženská obec. Islamská umma je súhrnom všetkých moslimov na svete v danom okamihu (Denny, 1999, Müller, 1997).

Dôležitými organizačnými štruktúrami islamu sú rozličné islamské hnutia, ktoré možno zahrnúť pod názov *islamizmus*. Tento pojem sa v 2. pol. 20. stor. stal ekvivalentom radikálneho islamu a znamená ideológiu, ktorá využíva náboženstvo na politické ciele. Korene islamizmu, resp. celosvetového oživenia islamu, však siahajú do 17. stor. k radikálnej reforme začatej puritánskym kazateľom Mohammadom ibn Abd al-Wahhábom. Reforma viedla k vzniku *wahhábizmu*, ktorý odmietol modloslužobníctvo a uplatňovanie taklídu a vrátil sa k uplatňovaniu idžtihádu. Wahhábisti si uvedomili, že moslimovia sa musia vrátiť ku Koránu a sunne, čím sa stali vzorom pre ďalších reformátorov, ktorých aktivity sa začali rozvíjať vo výraznejšej miere koncom 19. stor. Okrem návratu ku Koránu a sunne a odmietania taklídu prišli s novým prvkom, ktorým bolo odmietanie európskeho kolonializmu. Dôležitým prúdom týchto snáh bol *panislamizmus*, ktorého hlavným ideológom bol Džamal ad-Din al-Afghani (1838-1897), ktorý svoje aktivity vyvíjal v Indii, Turecku, Afganistane, Egypte a Iráne. Panislamizmus sa stal základom pre vznik islamských hnutí v 20. stor. K významným moslimským organizáciám sa v 1. pol. 20. stor. pripojilo Moslimské bratstvo (Ichwán al-moslimín), založené v r. 1928 v Egypte, či Spoločnosť pre šírenie viery (Džamát at-Tabligh), založená v r. 1927 v Indii. Vznik týchto organizácií bol reakciou na aktuálnu situáciu v 20. rokoch 20. storočia. Zakladatelia hnutí mali za cieľ postaviť hrádzu šíriacim sa negatívnym javom, ktoré bolo možné chápať ako dôsledky slabosti a úpadku moslimského sveta. V centre ich pozornosti sa ocitli materializmus západného sveta a ateizmus sovietskeho typu. Islamisti v týchto hnutiach presadzovali reislamizáciu veriacich, každodenného života, inštitúcií a spoločenských štruktúr. Ďalšími strediskami islamských hnutí sa stali Irán a neskôr Alžírsko, Sudán a Afganistan. Niektoré režimy sa snažia islamizmus násilne potlačovať (napr. v Iraku, Sýrii a Libyi) alebo marginalizovať (napr. v Egypte, Tunisku a Turecku). Obmedzené sa islamizmu prispôbili Jordánsko, Jemen, Libanon a Kuvajt. V Maroku a Saudskej Arábii sa režimy snažili islamizmu predísť islamskou legitimizáciou vlastných režimov (Küng, 2000). Celkove možno islamské organizácie, pôsobiace v súčasnom svete rozdeliť do dvoch skupín (Müller, 1997):

a) organizácie a skupiny, ktoré sa usilujú získať politickú moc a neštítia sa pritom použiť násilné prostriedky (terorizmus). Zo sunnitských organizácií tu možno spomenúť skupiny Islamské spoločenstvo Džamáat v Pakistane, Hamás (Islamské hnutie odporu) v Palestíne, Islamský front spásy v Alžírsku, Taliban v Afganistane. Zo šiitských organizácií to sú Islamský džihád v Palestíne (Gaza), Hizballáh v Libanone a Misijná výzva (Da'wa) v Iraku.

b) organizácie, ktoré nebojujú proti režimom pri moci priamo, ale snažia sa destabilizovať pomery a vytvoriť podmienky pre politický zvrät, ktorý by zodpovedal ich predstavám. Typické je napr. Moslimské bratstvo v Egypte.

Islamské krajiny vytvorili zoskupenie, ktoré sa nazýva *Organizácia islamskej konferencie* (OIC). Organizácia bola založená v r. 1971 a má 51 členských štátov. Jej hlavným cieľom je upevňovať hospodársku, sociálnu, kultúrnu, vedeckú a inú spoluprácu medzi členskými štátmi, vykoreniť kolonializmus, posilňovať boj moslimských národov za nezávislosť a národné práva, podporovať ľud Palestíny v úsilí za vlastný štát a vytvárať vhodné podmienky na spoluprácu členských krajín s inými štátmi (Krupa a kol., 1999).

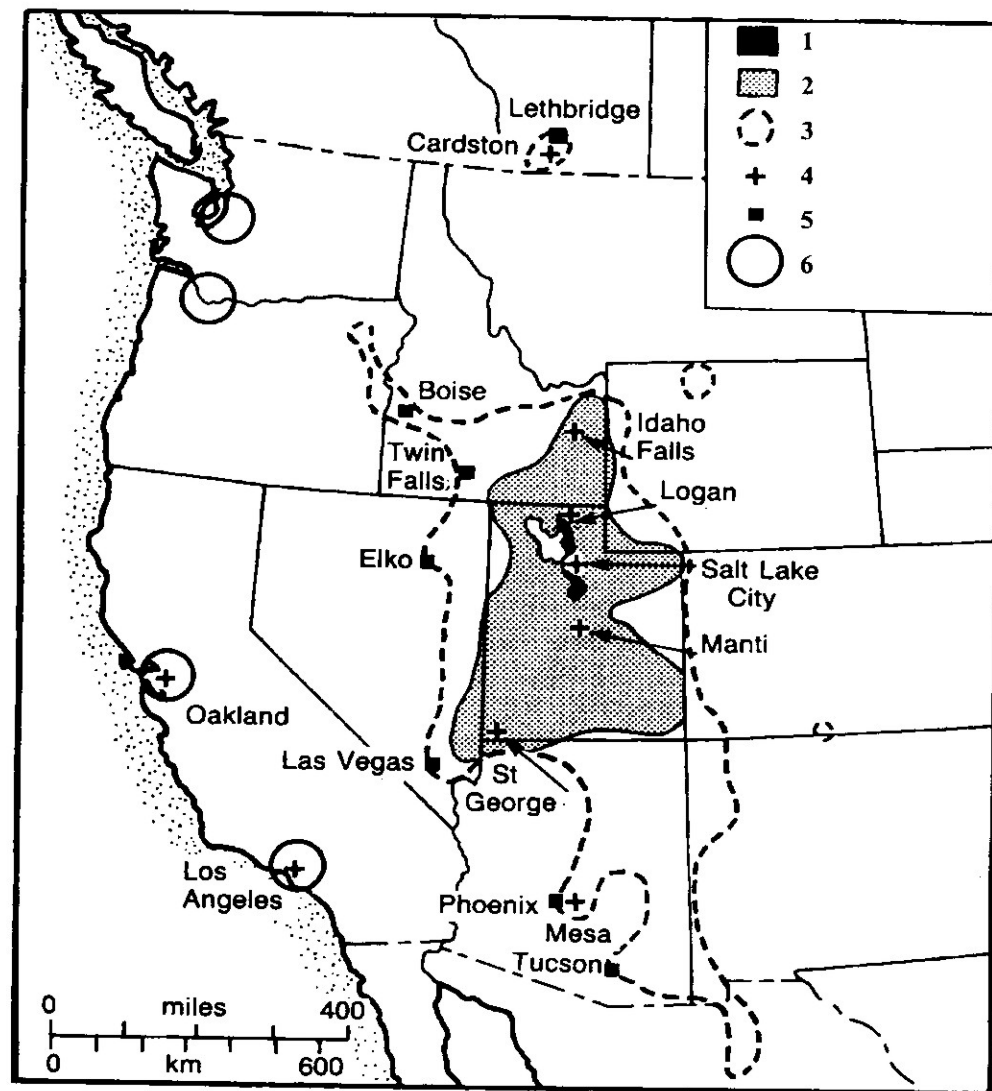
6. Synkretické religie, ezoterické, novopohanské hnutia a hnutia osobného rozvoja

Popri charakterizovaných religióznych systémoch existujú vo svete mnohé synkretické religie, ezoterické a novopohanské hnutia. Často bývajú spájané s tzv. novou religiozitou, ktorá je chápaná ako vlna nového záujmu o náboženské a duchovné hodnoty. Tento záujem sa spája s hľadaním alternatívnej cesty, ktorá vedie k vzniku religióznych útvarov, stojacich, aj napriek čerpaniu inšpirácii, mimo rámec ostatných religióznych systémov. Ezoterických, novopohanských hnutí a hnutí osobného rozvoja v dnešnom svete je veľmi mnoho. Ich existencia je často len efemérnym javom.

Niektoré **synkretické religie** sme už spomenuli v predchádzajúcich častiach, najmä ak vykazovali užšie väzby na charakterizované religiózne systémy (kodaizmus). V tejto časti budeme venovať pozornosť len vybraným religiám a hnutiam, pretože úplný prehľad by si vyžiadal podstatne väčší priestor. Z kresťanských základov vychádzajú tri významné hnutia - Cirkev Ježiša Krista Svätých posledných dní, Cirkev zjednotenia a Svedkovia Jehovovi. Iným synkretickým náboženstvom je bahaizmus, ktorého korene siahajú do islamu. Zo šintoizmu vychádza tenrikjó.

Cirkev Ježiša Krista Svätých posledných dní (mormóni) založil jednoduchý Američan Joseph Smith (1805-1844) na základe vízií, ktoré mal od r. 1822. Pod ich dojomom

OBR. 13: Mormónsky kultúrny región v USA (podľa Parka 1994, s. 162). 1 - jadro regiónu, 2 - územie dominancie mormónov, 3 - sféra vplyvu mormónov, 4 - mormónske svätyne, 5 - sídla, 6 - metropolitné oblasti na tichooceánskom pobreží

napísal a v r. 1830 vydal spis *Kniha Mormon*. Základom vzniku mormonizmu je legenda, že jeden z 12 izraelských kmeňov sa okolo r. 586 p.n.l. usadil v Amerike. Z neho vznikli dva národy - predkovia Indiánov. Predtým, ako boli tieto národy v 5. stor. n.l.